

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

Світанько М.В.

Верьовкін Л.Л.

Кісельов Є.М.

**МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ ЕЛЕКТРОННИХ КІЛ
(постійний струм)**

**Методичні вказівки до практичних занять
для студентів ЗДІА
напряму 6.050801 «Мікро- та наноелектроніка»**

Запоріжжя

2014

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

Світанько М.В.

Верьовкін Л.Л.

Кісельов Є.М.

МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ ЕЛЕКТРОННИХ КІЛ
(постійний струм)

Методичні вказівки до практичних занять
для студентів ЗДІА
напряму 6.050801 «Мікро- та наноелектроніка»

Рекомендовано до видання
на засіданні кафедри ФБМЕ,
протокол №17 від 27.03.14

Методичне видання

Микола Вікторович Світанько

к.ф.-м.н., доцент

Леонід Леонідович Верьовкін

к.т.н., доцент

Кісельов Єгор Миколайович

к.т.н., доцент

**МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ ЕЛЕКТРОННИХ КІЛ
(постійний струм)**

Методичні вказівки до практичних занять

для студентів ЗДІА

напряму 6.050801 «Мікро- та наноелектроніка»

Підписано до друку __.__.2014 р. Формат 60×84 1/32. Папір офсетний
Умовн. друк. арк. 6,7. Наклад прим.
Замовлення №_____

Запорізька державна інженерна академія
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №2958 від 03.09.2007 р.

Віддруковано друкарнею
Запорізької державної інженерної академії
з оригінал-макету авторів

69006, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 226
ЗДІА,
тел. 2238-240

Методи розрахунку електронних кіл (постійний струм). Методичні вказівки до практичних робіт для студентів ЗДІА напрямку 6.050801 «Мікро- та наноелектроніка» / Укл.: Світанько М.В., Верьовкін Л.Л., Кісельов Є.М. – Запоріжжя: 2014. – 46 с.

Методичні вказівки містять приклади розв'язання задач по аналізу електричних схем постійного струму основними методами розрахунку електронних кіл, короткі теоретичні пояснення та опис особливостей використання кожного методу.

Укладачі: *М.В. Світанько, доцент*

Л.Л. Верьовкін, доцент

Є.М. Кісельов, доцент

Відповідальний за випуск: *зав. кафедри ФБМЕ,
професор Є.Я. Швець*

Зміст

	Стр.
Вступ	4
Метод законів Кірхгофа.....	5
Метод контурних струмів.....	11
Метод вузлових потенціалів.....	18
Метод двох вузлів.....	26
Метод накладання (суперпозиції).....	28
Метод еквівалентного генератора	35
Література.....	46

ВСТУП

Згідно до вимог робочої програми „Методи розрахунку електронних кіл” студенти напряму 6.050801 «Мікро- та наноелектроніка» після вивчення дисципліни **повинні вміти** використовувати основні методи розрахунку електронних кіл для визначення параметрів електричних схем, **здобути навички** у практичному використанні основних математичних алгоритмів та теорем при проведенні аналізу електронних кіл.

З цією метою студентам пропонуються до розгляду приклади розв’язання задач по аналізу електричних кіл постійного струму основними методами розрахунку: методом законів Кірхгофа, методом контурних струмів, методом вузлових потенціалів, методом двох вузлів, методом накладання (суперпозиції), методом еквівалентного генератора.

Задачі містять приклади поетапного перетворення вихідних електричних схем у еквівалентні, детальний опис використання основних математичних методів розв’язання систем рівнянь, зауваження по особливостям використання кожного окремого методу.

Методичні вказівки доцільно використовувати при підготовці до практичних занять, розв’язанні самостійних, контрольних та розрахунково-графічних робіт із дисципліни.

МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ СКЛАДНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ КІЛ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ

До складних електричних кіл належать розгалужені кола, що мають більше одного джерела енергії. Розраховують їх, використовуючи закони Кірхгофа або спеціальні методи розрахунку, з яких найбільш поширені: метод законів Кірхгофа; метод контурних струмів; метод вузлових потенціалів; метод двох вузлів; метод накладання (суперпозиції); метод еквівалентного генератора.

1. МЕТОД ЗАКОНІВ КІРХГОФА.

Базується на прямому використанні рівнянь Кірхгофа.

Переваги: придатний до розрахунку будь-якого електричного кола і не потребує додаткових перетворень.

Порядок розрахунку:

1. Визначити у схемі кількість віток m , вузлів n і незалежних контурів (комірок).
2. Підрахувавши число невідомих, визначити загальну кількість рівнянь, які потрібно скласти за законами Кірхгофа для розв'язання задачі.
3. Довільно вибрати додатний напрямок струму в окремих вітках (позначення струмів доцільно брати відповідно до номера вітки) і скласти $(n - 1)$ рівняння за першим законом Кірхгофа.
4. Довільно вибрати напрямок обходу кожного незалежного контуру і скласти $(m - n + 1)$ рівняння за другим законом Кірхгофа. (Кількість цих рівнянь дорівнює кількості комірок у схемі).
5. Розв'язуючи складену систему рівнянь, обчислити невідомі струми.

Зауваження 1: коли числове значення знайденого з рівнянь струму виявилось від'ємним, це означає, що дійсний напрямок струму є оберненим раніше довільно вибраному.

Задача 1. Обчислити струми у колі, показаному на рис.1.

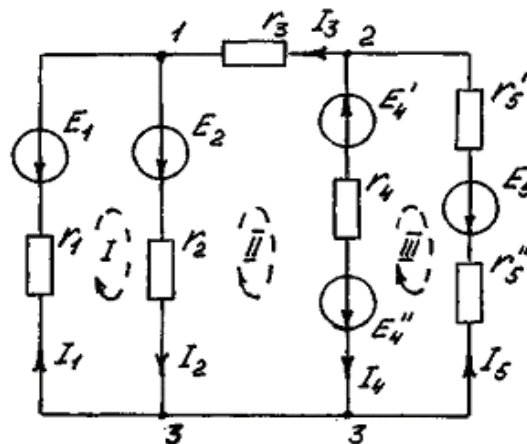

Рис.1

$$E_1 = 120 \text{ В}; E_2 = 190 \text{ В}; E_4' = 40 \text{ В}; E_4'' = 120 \text{ В}; E_5 = 20 \text{ В}; \\ r_1 = r_4 = 30 \text{ Ом}; r_2 = 20 \text{ Ом}; r_3 = 100 \text{ Ом}; r_5' = 5 \text{ Ом}; r_5'' = 10 \text{ Ом}.$$

Розв'язання.

1. Аналізуємо схему і обчислюємо кількість віток ($m = 5$), вузлів ($n = 3$) і незалежних контурів (3).

2. Визначаємо загальну кількість рівнянь, необхідних для розв'язання задачі. Оскільки схема містить 5 віток з невідомими струмами, для їх обчислення треба скласти 5 незалежних рівнянь.

3. Довільно задаємося додатним напрямом струмів у вітках, як показано на рис.1, і складаємо $n - 1 = 3 - 1 = 2$ незалежних рівняння за першим законом.

(Струми, що витікають з вузла, вважаємо додатними, а струми, що втікають у вузол – від'ємними):

$$\begin{aligned} \text{вуз.1: } I_1 - I_2 + I_3 &= 0; \\ \text{вуз.2: } -I_3 - I_4 + I_5 &= 0. \end{aligned}$$

4. Довільно вибираємо напрямом обходу кожного незалежного контуру, як показано на рис.21, і складаємо $m - n + 1 = 5 - 3 + 1 = 3$ незалежних рівняння за другим законом.

$$\text{I контур: } -E_1 + E_2 = r_1 I_1 + r_2 I_2;$$

$$\text{II контур: } -E_2 - E_4' + E_4'' = -r_2 I_2 - r_3 I_3 + r_4 I_4;$$

$$\text{III контур: } -E_4'' + E_4' + E_5 = -r_4 I_4 - (r_5' + r_5'') I_5.$$

Підставивши у рівняння числові значення е.р.с. і опорів, визначимо:

$$+I_1 - I_2 + I_3 = 0; \quad (1)$$

$$-I_3 - I_4 + I_5 = 0; \quad (2)$$

$$30I_1 + 20I_2 = 70; \quad (3)$$

$$-20I_2 - 100I_3 + 30I_4 = -110; \quad (4)$$

$$-30I_4 - 15I_5 = -60. \quad (5)$$

5. Розв'язання системи рівнянь дає:

$$I_1 = 1 \text{ А}; I_2 = 2 \text{ А}; I_3 = 1 \text{ А}; I_4 = 1 \text{ А}; I_5 = 2 \text{ А}.$$

6. Правильність розв'язання задачі перевіряємо, складаючи рівняння балансу потужностей:

$$-E_1 I_1 + E_2 I_2 - E_4' I_4 + E_4'' I_4 - E_5 I_5 = r_1 I_1^2 + r_2 I_2^2 + r_3 I_3^2 + r_4 I_4^2 + (r_5' + r_5'') I_5^2.$$

Підставивши числові значення, переконуємося, що рівняння підтверджується:

$$-120 + 380 - 40 + 120 - 40 = 30 + 80 + 100 + 30 + 60$$

$$300 = 300.$$

Зауваження 2: якщо в коло ввімкнені вітки з відомими джерелами струму, то загальна кількість рівнянь скорочується:

за першим законом складають, як і раніше, $n - 1$ рівняння;

за другим законом складають рівняння для незалежних контурів, які залишаються у схемі після вилучення віток з джерелами струму.

Задача 2. Скласти рівняння для визначення струмів у вітках кола показаного на рис.2

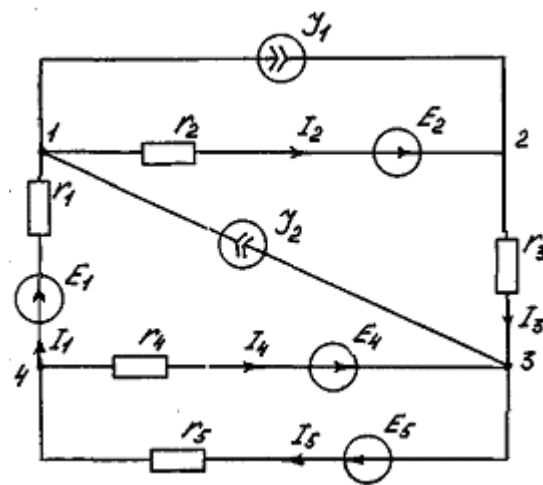

Рис.2

Розв'язання.

1. Аналізуючи схему (див. рис.2), підраховуємо кількість віток ($m = 7$) і кількість вузлів ($n = 4$).

2. Беручи до уваги дві вітки з відомими струмами J_1 і J_2 визначаємо, що для обчислення струмів в інших вітках треба скласти $m - 2 = 7 - 2 = 5$ незалежних рівнянь.

3. Довільно вибираємо додатний напрямок струмів I_1, I_2, I_3, I_4, I_5 , як показано на рис. 22, і складаємо $n - 1 = 4 - 1 = 3$ рівняння за першим законом Кірхгофа:

вуз.1: $+I_1 - I_2 - J_1 + J_2 = 0$;

вуз.2: $I_2 - I_3 + J_1 = 0$;

вуз.3: $I_3 + I_4 - I_5 - J_2 = 0$.

4. Вилучаємо зі схеми вітки з джерелами струму (рис.3) і складаємо рівняння для незалежних контурів за другим законом Кірхгофа, обходячи їх за обертанням годинникової стрілки:

$$\text{I контур: } E_1 + E_2 - E_4 = r_1 I_1 + r_2 I_2 + r_3 I_3 - r_4 I_4;$$

$$\text{II контур: } E_4 + E_5 = r_4 I_4 + r_5 I_5.$$

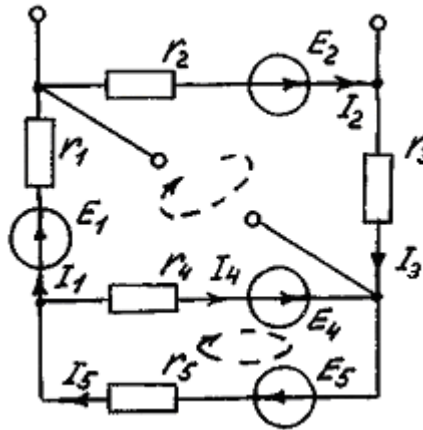

Рис.3

Зауваження 3: порядок розв'язання задач методом законів Кірхгофа не залежить від відомих або невідомих величин. Наприклад, за відомими опорами і струмами можна обчислити е.р.с. у контурі.

Задача 3. Обчислити е.р.с. E , опір r , напругу U на вході кола (рис.4).

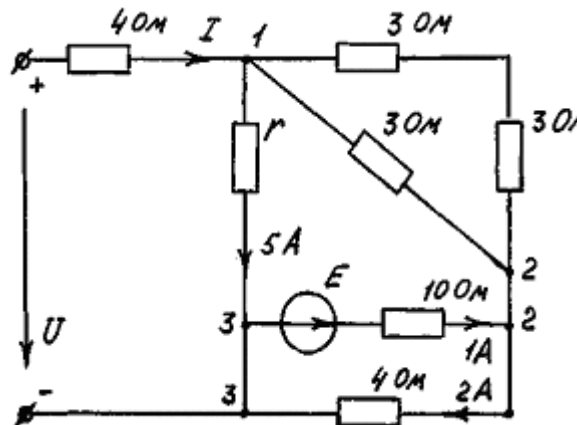

Рис.4

Розв'язання.

1. Спочатку доцільно замінити три опори одним еквівалентним, як показано на рис.5.

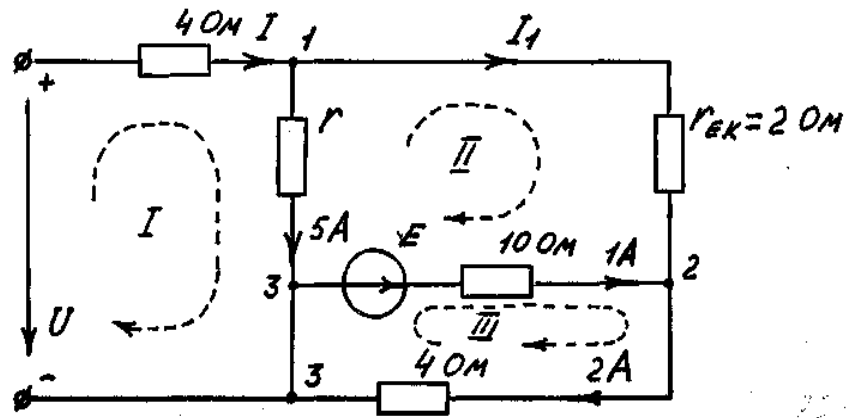

Рис.5

$$r_{EK} = \frac{(3+3)\text{В}}{3+3+3} = 2 \text{ Ом.}$$

2. Визначаємо кількість віток ($m = 5$) і вузлів ($n = 3$).

3. При розв'язанні задачі маємо 5 невідомих: U , r , E , I , I_1 , тому потрібно скласти 5 рівнянь.

4. За першим законом Кірхгофа складаємо $n-1 = 3-1 = 2$ рівняння:

$$\text{вуз.1 : } +I - I_1 - 5 = 0 \quad (5)$$

$$\text{вуз.2 : } +I_1 + 1 - 2 = 0 \quad (6)$$

5. За другим законом Кірхгофа складаємо $m - n + 1 = 5 - 3 + 1 = 3$ рівняння, довільно вибираючи напрямок обходу контурів і напрямки невідомої е.р.с. (див. рис.5):

$$\text{I контур: } 4I + 5r - U = 0; \quad (7)$$

$$\text{II контур: } 2I_1 - 10 \cdot 1 - 5r = -E; \quad (8)$$

$$\text{III контур: } 10 \cdot 1 + 4 \cdot 2 = E. \quad (9)$$

6. Розв'язуючи складену систему, обчислюємо невідомі:

$$\text{з (6): } I_1 = 2 - 1 = 1 \text{ А;}$$

$$\text{з (5): } I = 5 + I_1 = 5 + 1 = 6 \text{ А;}$$

$$\text{з (9): } E = 10 + 8 = 18 \text{ В;}$$

$$\text{з (8): } r = \frac{E + 2I_1 - 10}{5} = 2 \text{ Ом;}$$

$$\text{з (7): } U = 4 \cdot I + 5 \cdot r = 4 \cdot 6 + 5 \cdot 2 = 34 \text{ В.}$$

Задача 4. Користуючись законами Ома і Кірхгофа, визначити е.р.с. E , якщо амперметр показує 8 А (рис.6).

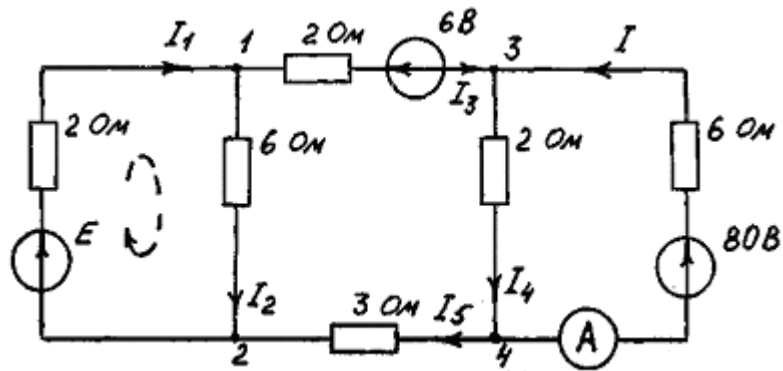

Рис.6

Розв'язання.

1. Визначаємо напругу U_{34} , для чого записуємо зміну потенціалів на шляху від точки 3 до точки 4:

$$U_{34} = 80 - 6 \cdot I = 80 - 48 = 32 \text{ В.}$$

2. За законом Ома обчислюємо:

$$I_4 = \frac{U_{34}}{2} = \frac{32}{2} = 16 \text{ А.}$$

За першим законом Кірхгофа підраховуємо:

$$I_3 = I_5 = I_4 - I = 16 - 8 = 8 \text{ А.}$$

4. Визначаємо U_{12} користуючись вище згаданим правилом:

$$U_{12} = 2 \cdot I_3 + 3 \cdot I_5 + 2 \cdot I_4 + 6 = 16 + 24 + 32 + 6 = 78 \text{ В.}$$

5. Відповідно до закону Ома:

$$I_2 = \frac{U_{12}}{6} = \frac{78}{6} = 13 \text{ А.}$$

6. Згідно з першим законом Кірхгофа:

$$I_1 = I_2 + I_3 = 13 + 8 = 21 \text{ А.}$$

7. Довільно вибираємо додатний напрямок невідомої е.р.с. E і складаємо рівняння за другим законом Кірхгофа для лівого незалежного контуру (обхід за обертанням годинникової стрілки):

$$E = 2 \cdot I_1 + 6 \cdot I_2 = 2 \cdot 21 + 6 \cdot 13 = 120 \text{ В.}$$

Задача 5. На рис.7 показано ділянку складного електричного кола.

$$E_1 = 10 \text{ В}; E_2 = 20 \text{ В}; E_3 = 12 \text{ В};$$

$$U_{V1} = 100 \text{ В}; U_{V2} = 40 \text{ В}; r_1 = 10 \text{ Ом}; r_2 = 20 \text{ Ом}.$$

Визначити опір резистора r_3 , користуючись законами Ома і Кірхгофа.

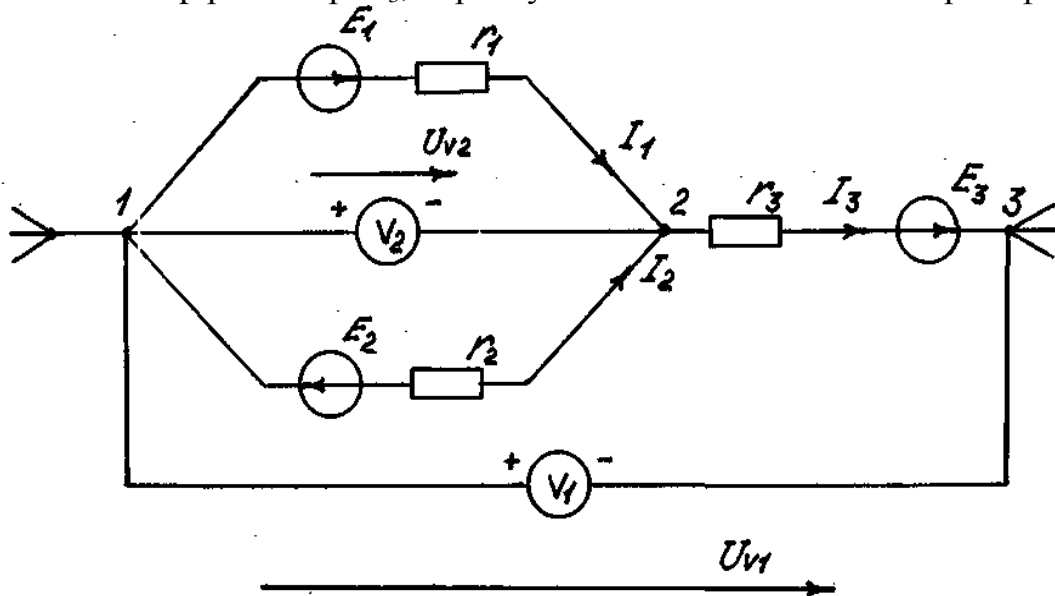

Рис.7

Розв'язання.

1. Беручи до уваги, що напруга між точками 1 і 2 відома, для обчислення струмів I_1 і I_2 доцільно застосувати закон Ома для активної ділянки кола. Задаємося напрямком I_1 і I_2 від точки 1 до точки 2, маємо:

$$I_1 = \frac{U_{12} + E_1}{r_1} = \frac{40 + 10}{10} = 5 \text{ А}; I_2 = \frac{U_{12} - E_2}{r_2} = \frac{40 - 20}{20} = 1 \text{ А}.$$

2. За першим законом Кірхгофа: $I_3 = I_1 + I_2 = 5 + 1 = 6 \text{ А}$.

2. За другим законом Кірхгофа: $E_3 = r_3 I_3 - U_{V1} + U_{V2}$,
звідки

$$r_3 = \frac{E_3 + U_{V1} - U_{V2}}{I_3} = \frac{12 + 100 - 40}{6} = 12 \text{ Ом}.$$

2. МЕТОД КОНТУРНИХ СТРУМІВ.

Базується на другому законі Кірхгофа. Суть методу легше зрозуміти, скориставшись схемою (рис.8), яка містить 3 незалежних контури (комірки). Перший незалежний контур утворений трьома вітками, в яких течуть струми I_2 , I_4 , I_5 відповідно. Припускають, що в усіх вітках цього контуру тече один і той самий струм J_I . Аналогічно припускають, що в усіх вітках другого незалежного контуру тече контурний струм J_{II} , а в усіх вітках третього контуру - J_{III} . В дійсності контурні струми ніде не течуть, це розрахункові величини. Кількість невідомих контурних струмів дорівнює кількості незалежних контурів у схемі. Для їх

визначення складають рівняння тільки за другим законом Кірхгофа, оскільки перший закон виконується автоматично: один і той самий контурний струм в одній вітці спрямований до вузла, а в другій - від вузла. Обчисливши контурні струми, переходять до дійсних струмів у вітках кола.

Переваги: зменшується трудомісткість розрахунків порівняно з методом Кірхгофа, оскільки рівняння складають тільки за другим законом.

Порядок розрахунку:

1. Визначити кількість незалежних контурів (комірок) у схемі.
2. Довільно вибрати умовно-додатні напрямки контурних струмів (доцільно вибрати їх однаковими - всі за напрямком обертання годинникової стрілки або навпаки).
3. Скласти систему рівнянь:

$$\left. \begin{aligned}
 R_{11}J_I + R_{12}J_{II} + R_{13}J_{III} + \dots + R_{1n}J_n &= E_I, \\
 R_{21}J_I + R_{22}J_{II} + R_{23}J_{III} + \dots + R_{2n}J_n &= E_{II}, \\
 R_{31}J_I + R_{32}J_{II} + R_{33}J_{III} + \dots + R_{3n}J_n &= E_{III}, \\
 \dots\dots\dots \\
 R_{n1}J_I + R_{n2}J_{II} + R_{n3}J_{III} + \dots + R_{nn}J_n &= E_n,
 \end{aligned} \right\}$$

де $R_{11}, R_{22}, R_{33}, \dots, R_{nn}$ - власний опір I, II, III, ..., n контурів відповідно (сума всіх опорів у контурі, що розглядається);

$R_{12} = R_{21}$ - опір вітки, спільної для I і II контурів;

$R_{13} = R_{31}$ - опір вітки, спільної для I і III контурів;

$R_{23} = R_{32}$ - опір вітки, спільної для II і III контурів і т.д.;

$E_I, E_{II}, E_{III}, \dots, E_n$ - контурні е.р.с. (алгебраїчна сума е.р.с. у контурі, що розглядається).

Складаючи рівняння слід пам'ятати:

а) напругу на власних опорах контурів $R_{11}J_I, R_{22}J_{II}, \dots, R_{nn}J_n$ завжди враховують з "+";

б) напругу на опорі вітки, спільної для двох контурів $R_{nk}J_k$, враховують з "+", коли обидва контурних струми обтікають цю вітку в одному напрямку, і з "-" - коли в протилежному (якщо контурні струми напрямлені однаково, всі ці напруги будуть від'ємним);

в) обчислюючи контурні е.р.с. $E_I, E_{II}, E_{III}, \dots, E_n$, з "+" враховують ті е.р.с., напрямок яких збігається з напрямком контурного струму, а з "-" ті е.р.с., які напрямлені протилежно.

4. Розв'язуючи складену систему рівнянь, знайти контурні струми.

5. Перейти від розрахункових контурних до дійсних струмів у вітках.

Якщо вітка входить лише до одного незалежного контуру, то вона обтікається одним контурним струмом і дійсний струм дорівнює контурному. Дійсний струм у спільній вітці двох контурів обчислюють як алгебраїчну суму відповідних контурних струмів.

Задача 6. Обчислити струми у вітках кола, показаного на рис.8.

$$E_1 = 40 \text{ В}; E_2 = 80 \text{ В}; E_3 = 20 \text{ В}; E_4 = 120 \text{ В};$$

$$r_1 = 20 \text{ Ом}; r_2 = 10 \text{ Ом}; r_3 = 10 \text{ Ом};$$

$$r_4 = 10 \text{ Ом}; r_5 = 40 \text{ Ом}; r_6 = 60 \text{ Ом}.$$

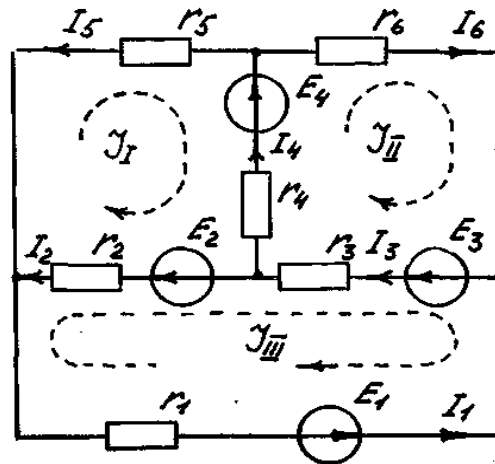

Рис.8

Розв'язання.

1. Визначаємо, що у заданій схемі три незалежних контури (комірки) (рис.8).

2. Вибираємо умовно-додатні напрямки контурних струмів J_I, J_{II}, J_{III} за обертанням годинникової стрілки.

3. Складаємо систему рівнянь, маючи на увазі, що при однаковому напрямку контурних струмів напруги на опорах віток, спільних для двох суміжних контурів, від'ємні:

$$\left. \begin{aligned} (r_5 + r_4 + r_2)J_I - r_4J_{II} - r_2J_{III} &= E_2 - E_4; \\ -r_4J_I + (r_6 + r_3 + r_4)J_{II} - r_3J_{III} &= E_3 + E_4; \\ -r_2J_I - r_3J_{II} + (r_2 + r_3 + r_1)J_{III} &= -E_2 - E_3 - E_1. \end{aligned} \right\}$$

Підставивши числові значення опорів і е.р.с., маємо:

$$\left. \begin{aligned} 60J_I - 10J_{II} - 10J_{III} &= -40; \\ -10J_I + 80J_{II} - 10J_{III} &= 140; \\ -10J_I - 10J_{II} + 40J_{III} &= -140; \end{aligned} \right\} \text{ або } \left. \begin{aligned} 6J_I - 1J_{II} - 1J_{III} &= -4; \\ -1J_I + 8J_{II} - 1J_{III} &= 14; \\ -1J_I - 1J_{II} + 4J_{III} &= -14. \end{aligned} \right\}$$

4. Розв'язуємо систему за допомогою визначників:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 6 & -1 & -1 \\ -1 & 8 & -1 \\ -1 & -1 & 4 \end{vmatrix} = 192 - 1 - 1 - 8 - 4 - 6 = 172;$$

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} -4 & -1 & -1 \\ 14 & 8 & -1 \\ -14 & -1 & 4 \end{vmatrix} = -128 - 14 + 14 - 112 + 56 + 4 = -180;$$

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 6 & -4 & -1 \\ -1 & 14 & -1 \\ -1 & -14 & 4 \end{vmatrix} = 336 - 4 - 14 - 14 - 16 - 84 = 204 ;$$

$$\Delta_3 = \begin{vmatrix} 6 & -1 & -4 \\ -1 & 8 & 14 \\ -1 & -1 & -14 \end{vmatrix} = -672 + 14 - 4 - 32 + 14 + 84 = -596 ;$$

$$J_I = \frac{\Delta_1}{\Delta} = \frac{-180}{172} = -1,05 \text{ A};$$

$$J_{II} = \frac{\Delta_2}{\Delta} = \frac{204}{172} = 1,19 \text{ A};$$

$$J_{III} = \frac{\Delta_3}{\Delta} = \frac{-596}{172} = -3,47 \text{ A}.$$

4. Обчислюємо дійсні струми:

$$I_1 = -J_{III} = -(-3,47) = 3,47 \text{ A};$$

$$I_2 = J_I - J_{III} = -1,05 - (-3,47) = 2,42 \text{ A};$$

$$I_3 = J_{II} - J_{III} = 1,19 + 3,47 = 4,66 \text{ A};$$

$$I_4 = J_{II} - J_I = 1,19 + 1,05 = 2,24 \text{ A};$$

$$I_5 = -J_I = 1,05 \text{ A};$$

$$I_6 = J_{II} = 1,19 \text{ A}.$$

6. Перевіряємо правильність розрахунків за балансом потужностей:

$$\begin{aligned} E_1 I_1 + E_2 I_2 + E_3 I_3 + E_4 I_4 &= r_1 I_1^2 + r_2 I_2^2 + r_3 I_3^2 + r_4 I_4^2 + r_5 I_5^2 + r_6 I_6^2 = \\ &= 138,8 + 193,6 + 93,2 + 268,8 = \\ &= 240,8 + 58,56 + 217,15 + 50,176 + 44,1 + 84,9; \\ &694,4 \approx 695,8. \end{aligned}$$

Задача 7. У колі (рис.9) відомі:

$$J_I = 1 \text{ A}; E_1 = 120 \text{ B}; E_3 = 40 \text{ B}; E_4 = 20 \text{ B};$$

$$r_1 = 20 \text{ Ом}; r_2 = 40 \text{ Ом}; r_3 = 50 \text{ Ом}; r_4 = 40 \text{ Ом}; r_5 = 10 \text{ Ом}.$$

Обчислити струми.

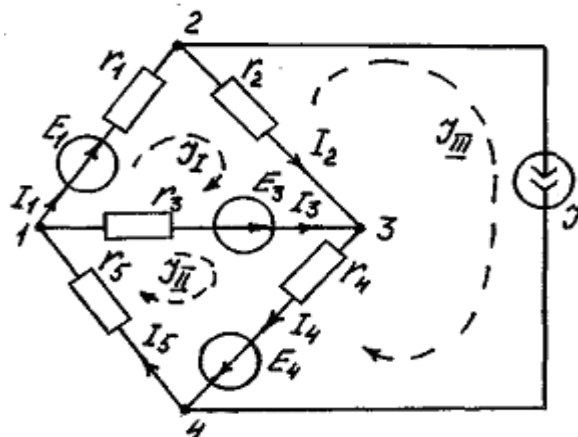

Рис.9

Розв'язання.

1. Указуємо контур, по якому тече струм джерела J . Можна уявити, що струм J замикається по будь-якому з 4-х контурів:

$$J-E_4-r_4-r_2-J, \text{ або } J-r_5-E_1-r_1-J, \text{ або } J-r_5-r_3-E_3-r_2-J, \text{ або } J-E_4-r_4-E_3-r_3-E_1-r_1.$$

Вважаємо, що струм J тече по контуру $J-E_4-r_4-r_2-J$.

2. Вилучаємо вітку з джерелом струму J і визначаємо незалежні контури:

$$\text{I контур: } E_1-r_1-r_2-E_3-r_3-E_1;$$

$$\text{II контур: } r_3-E_3-r_4-E_4-r_5-r_3.$$

Довільно вибираємо напрямки контурних струмів J_I і J_{II} (див. рис.9).

3. Складаємо рівняння для визначення J_I і J_{II}

$$\left. \begin{aligned} (r_1 + r_2 + r_3)J_I - r_3J_{II} - r_2J_{III} &= E_1 - E_3; \\ -r_3J_I + (r_3 + r_4 + r_5)J_{II} - r_4J_{III} &= E_3 + E_4. \end{aligned} \right\}$$

Підставивши числові значення, маємо:

$$\left. \begin{aligned} 110J_I - 50J_{II} &= 40 + 120 - 40; \\ -50J_I + 100J_{II} &= 40 + 20 + 40. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} 11J_I - 5J_{II} &= 12; \\ -5J_I + 10J_{II} &= 10. \end{aligned} \right\}$$

4. Обчислюємо контурні струми J_I і J_{II} за допомогою визначників:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 11 & -5 \\ -5 & 10 \end{vmatrix} = 85; \quad \Delta_1 = \begin{vmatrix} 12 & -5 \\ 10 & 10 \end{vmatrix} = 170; \quad \Delta_2 = \begin{vmatrix} 11 & 12 \\ -5 & 10 \end{vmatrix} = 170;$$

$$J_I = \frac{\Delta_1}{\Delta} = \frac{170}{85} = 2 \text{ A}; \quad J_{II} = \frac{\Delta_2}{\Delta} = 2 \text{ A}.$$

5. Знаходимо дійсні струми:

$$\begin{aligned} I_1 &= J_I = 2 \text{ A}; \quad I_2 = J_I - J = 1 \text{ A}; \quad I_3 = J_{II} - J_I = 0 \text{ A}; \\ I_4 &= J_{II} - J = 1 \text{ A}; \quad I_5 = J_{II} = 2 \text{ A}. \end{aligned}$$

6. Перевіряємо правильність розрахунків за балансом потужностей:

$$E_1I_1 + E_3I_3 + E_4I_4 + U_{42}J = r_1I_1^2 + r_2I_2^2 + r_3I_3^2 + r_4I_4^2 + r_5I_5^2,$$

де
$$U_{42} = -r_2I_2 - r_4I_4 + E_4 = -40 - 40 + 20 = -60 \text{ В};$$

$$240 + 0 + 20 - 60 = 80 + 40 + 0 + 40 + 40;$$

$$200 = 200.$$

Задача 8. Визначити всі струми у колі, показаному на рис.10, якщо
 $E_1 = 100$ В; $E_2=150$ В; $E_3 = 28$ В; $J = 2$ А;
 $r_2 = 2$ Ом; $r_3 = 4$ Ом; $r_4 = 6$ Ом; $r_5 = 8$ Ом.

Розв'язання.

1. Припустимо, що струм джерела J замикається по контуру:
 J - r_5 - r_2 - E_2 - J .

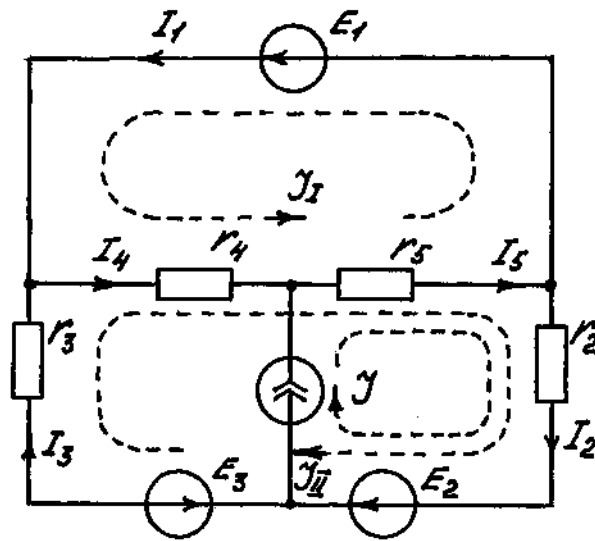

Рис.10

2. Вилучивши вітку з джерелом струму, маємо два незалежних контури:

I контур: E_1 - r_4 - r_5 - E_1 ;

II контур: r_4 - r_5 - r_2 - E_2 - E_3 - r_3 - r_4 .

Задаємось умовно-додатним напрямком невідомих контурних струмів J_I і J_{II} .

3. Складаємо 2 рівняння для невідомих J_I і J_{II} , беручи до уваги, що спільною для струмів J_I і J є вітка з опором r_5 ; спільними для струмів J і J_{II} - вітки з опором r_5 і r_2 .

$$\left. \begin{aligned} (r_4 + r_5)J_I + (r_4 + r_5)J_{II} + r_5J &= E_1; \\ (r_4 + r_5)J_I + (r_2 + r_3 + r_4 + r_5)J_{II} + (r_2 + r_5)J &= E_2 - E_3. \end{aligned} \right\}$$

Після підстановки числових значень r і E , маємо:

$$\left. \begin{aligned} 14 J_I + 14 J_{II} + 8 \cdot 2 &= 100; \\ 14 J_I + 20 J_{II} + 10 \cdot 2 &= 122. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} 14 J_I + 14 J_{II} &= 84; \\ 14 J_I + 20 J_{II} &= 102. \end{aligned} \right\}$$

6. Розв'язуємо систему:

$$(20 - 14)J_{II} = 102 - 84, \text{ звідки } J_{II} = 18/6 = 3 \text{ А};$$

$$J_I = \frac{102 - 20 J_{II}}{14} = \frac{42}{14} = 3 \text{ А}.$$

7. Визначаємо дійсні струми у вітках:

$$I_1 = J_I = 3 \text{ А}; I_2 = J_{II} + J = 5 \text{ А}; I_3 = J_{II} = 3 \text{ А};$$

$$I_4 = J_I + J_{II} = 6 \text{ А}; I_5 = J_I + J + J_{II} = 8 \text{ А}.$$

Якщо для струму джерела вибрати контур J - r_4 - r_3 - E_3 - J (рис.11), а напрямок контурних струмів залишити незмінним, то рівняння матимуть вигляд:

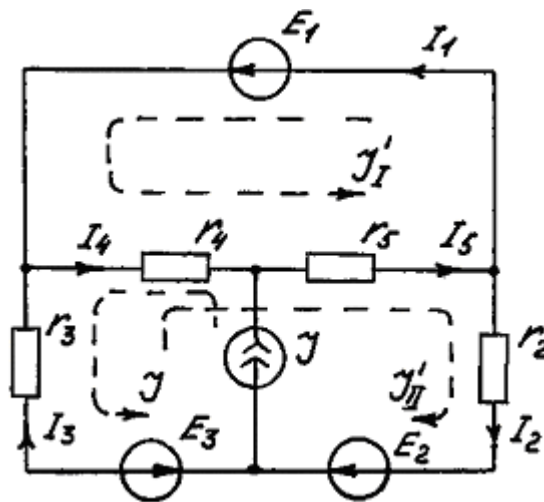

Рис.11

$$\left. \begin{aligned} (r_4 + r_5)J'_I + (r_4 + r_5)J'_{II} - r_4 J &= E_1; \\ (r_4 + r_5)J'_I + (r_2 + r_3 + r_4 + r_5)J'_{II} - (r_3 + r_4)J &= E_2 - E_3. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} 14 J'_I + 14 J'_{II} - 6 \cdot 2 &= 100; \\ 14 J'_I + 20 J'_{II} - 10 \cdot 2 &= 122. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} 14 J'_I + 14 J'_{II} &= 122; \\ 14 J'_I + 20 J'_{II} &= 142. \end{aligned} \right\}$$

8. Обчислюємо контурні струми:

$$(20 - 14)J'_{II} = 142 - 112, \text{ звідки } J'_{II} = 30/6 = 5 \text{ А};$$

$g_{13} = g_{31}$ - сума провідностей віток, які з'єднують 1 і 3 вузли;
 $g_{23} = g_{32}$ - сума провідностей віток, які з'єднують 2 і 3 вузли і т.д.

При складанні рівнянь слід пам'ятати:

а) додатки $g_{11}\varphi_1, g_{22}\varphi_2, \dots, g_{nn}\varphi_n$ завжди враховують з "+";

б) додатки $g_{mk}\varphi_k$ завжди враховують з "-";

в) коли обчислюються ΣE і ΣJ зі знаком "+" враховують е.р.с. E і струми J , спрямовані до вузла, що розглядається; зі знаком "-" -спрямовані від цього вузла.

4. Розв'язати складену систему рівнянь і визначити потенціали вузлів відносно нульового.

5. Обчислити струми у вітках, користуючись законом Ома

$$\text{для вітки, що має е.р.с. } I_{km} = \frac{\varphi_k - \varphi_m + \Sigma E}{r};$$

$$\text{для вітки, що не має е.р.с.: } I_{km} = \frac{\varphi_k - \varphi_m}{r}.$$

Задача 9.

Визначити струми у вітках кола, показаного на рис.12.

$$E_1 = 80 \text{ В}; E_3 = 20 \text{ В}; E_4 = 10 \text{ В}; E_6 = 60 \text{ В};$$

$$J = 3 \text{ А}; r_1' = 8 \text{ Ом}; r_1'' = 12 \text{ Ом}; r_2 = 4 \text{ Ом}; r_7 = 5 \text{ Ом};$$

$$r_3 = r_4 = r_5 = r_6 = 10 \text{ Ом}.$$

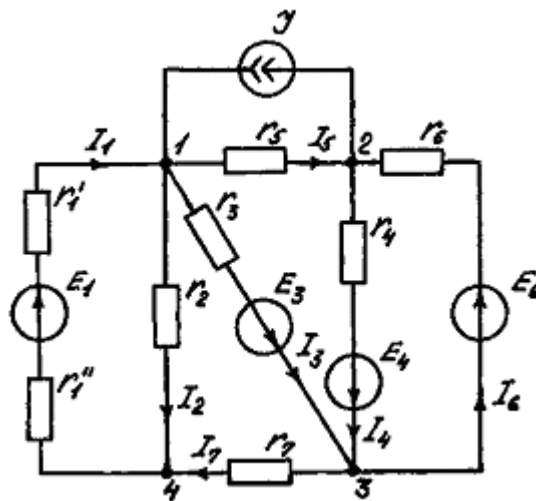

Рис.12

Розв'язання.

1. Визначаємо кількість вузлів у схемі: $n = 4$.
2. Припустимо, що $\varphi_4 = 0$.
3. Складаємо систему рівнянь для обчислення $\varphi_1, \varphi_2, \varphi_3$:

$$\left. \begin{aligned} g_{11}\varphi_1 - g_{12}\varphi_2 - g_{13}\varphi_3 &= \sum_1 Eg + \sum_1 J; \\ -g_{21}\varphi_1 + g_{22}\varphi_2 - g_{23}\varphi_3 &= \sum_2 Eg + \sum_2 J; \\ -g_{31}\varphi_1 - g_{32}\varphi_2 + g_{33}\varphi_3 &= \sum_3 Eg + \sum_3 J. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} \left(\frac{1}{r_1' + r_1''} + \frac{1}{r_2} + \frac{1}{r_3} + \frac{1}{r_5} \right) \cdot \varphi_1 - \frac{1}{r_5} \varphi_2 - \frac{1}{r_3} \varphi_3 &= E_1 \cdot \frac{1}{r_1' + r_1''} - E_3 \cdot \frac{1}{r_3} + J; \\ -\frac{1}{r_5} \varphi_1 + \left(\frac{1}{r_4} + \frac{1}{r_5} + \frac{1}{r_6} \right) \cdot \varphi_2 - \left(\frac{1}{r_4} + \frac{1}{r_6} \right) \cdot \varphi_3 &= -E_4 \cdot \frac{1}{r_4} + E_6 \cdot \frac{1}{r_6} - J; \\ -\frac{1}{r_3} \varphi_1 - \left(\frac{1}{r_4} + \frac{1}{r_6} \right) \cdot \varphi_2 + \left(\frac{1}{r_3} + \frac{1}{r_4} + \frac{1}{r_6} + \frac{1}{r_7} \right) \cdot \varphi_3 &= E_3 \cdot \frac{1}{r_3} + E_4 \cdot \frac{1}{r_4} - E_6 \cdot \frac{1}{r_6}. \end{aligned} \right\}$$

Підставивши числові значення, маємо:

$$\left. \begin{aligned} (0,05 + 0,25 + 0,1 + 0,1)\varphi_1 - 0,1\varphi_2 - 0,1\varphi_3 &= 4 - 2 + 3; \\ -0,1\varphi_1 + (0,1 + 0,1 + 0,1)\varphi_2 - 0,2\varphi_3 &= -1 + 6 - 3; \\ -0,1\varphi_1 - 0,2\varphi_2 + (0,1 + 0,1 + 0,1 + 0,2)\varphi_3 &= 2 + 1 - 6. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} 0,5\varphi_1 - 0,1\varphi_2 - 0,1\varphi_3 &= 5; \\ -0,1\varphi_1 + 0,3\varphi_2 - 0,2\varphi_3 &= 2; \\ -0,1\varphi_1 - 0,2\varphi_2 + 0,5\varphi_3 &= -3. \end{aligned} \right\}$$

4. Розв'язуємо систему за допомогою визначників:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 0,5 & -0,1 & -0,1 \\ -0,1 & 0,3 & -0,2 \\ -0,1 & -0,2 & 0,5 \end{vmatrix} = 0,043; \quad \Delta_2 = \begin{vmatrix} 0,5 & 5 & -0,1 \\ -0,1 & 2 & -0,2 \\ -0,1 & -3 & 0,5 \end{vmatrix} = 0,54;$$

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 5 & -0,1 & -0,1 \\ 2 & 0,3 & -0,2 \\ -3 & -0,2 & 0,5 \end{vmatrix} = 0,543; \quad \Delta_3 = \begin{vmatrix} 0,5 & -0,1 & 5 \\ -0,1 & 0,3 & 2 \\ -0,1 & -0,2 & -3 \end{vmatrix} = 0,053.$$

$$\varphi_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta} = \frac{0,543}{0,043} = 12,56 \text{ B};$$

$$\varphi_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta} = \frac{0,54}{0,043} = 11,63 \text{ B};$$

$$\varphi_3 = \frac{\Delta_3}{\Delta} = \frac{0,053}{0,043} = 1,16 \text{ B}.$$

5. Користуючись законом Ома для активної або пасивної ділянки кола, обчислюємо дійсні струми у вітках:

$$I_1 = \frac{\varphi_4 - \varphi_1 + E_1}{r_1' + r_1''} = \frac{-12,56 + 80}{20} = 3,37 \text{ A};$$

$$I_2 = \frac{\varphi_1 - \varphi_4}{r_2} = \frac{12,56}{4} = 3,14 \text{ A};$$

$$I_3 = \frac{\varphi_2 - \varphi_3 + E_3}{r_3} = \frac{12,56 - 1,16}{10} = 3,14 \text{ A};$$

$$I_4 = \frac{\varphi_2 - \varphi_3 + E_4}{r_4} = \frac{11,63 - 1,16 + 10}{10} = 2,04 \text{ A};$$

$$I_5 = \frac{\varphi_1 - \varphi_2}{r_5} = \frac{12,56 - 11,63}{10} = 0,093 \text{ A};$$

$$I_6 = \frac{\varphi_3 - \varphi_2 + E_6}{r_6} = \frac{1,16 - 11,63 + 60}{10} = 4,95 \text{ A};$$

$$I_7 = \frac{\varphi_3 - \varphi_4}{r_7} = \frac{1,16}{5} = 0,23 \text{ A}.$$

6. Перевіряємо правильність розрахунків за балансом потужностей:

$$\begin{aligned} E_1 I_1 + E_3 I_3 + E_4 I_4 + E_6 I_6 + U_{12} J &= \\ &= (r_1' + r_1'') I_1^2 + r_2 I_2^2 + r_3 I_3^2 + r_4 I_4^2 + r_5 I_5^2 + r_6 I_6^2 + r_7 I_7^2, \end{aligned}$$

$$\text{де } U_{12} = r_5 I_5 = 10 \cdot 0,093 = 0,93 \text{ B}.$$

$$80 \cdot 3,37 + 20 \cdot 3,14 + 10 \cdot 2,05 + 60 \cdot 4,95 + 3 \cdot 0,93 = 20 \cdot 3,37^2 + 4 \cdot 3,14^2 + 10 \cdot 3,14^2 + 10 \cdot 2,04^2 + 10 \cdot 0,093^2 + 10 \cdot 4,95^2$$

$$653,02 \approx 652,93$$

Зауваження: якщо коло має вітку, в якій ввімкнене тільки джерело напруги з $r_0 = 0$, то провідність такої вітки дорівнює нескінченності. Для розв'язання задачі методом вузлових потенціалів за нульовий потенціал слід взяти потенціал одного з вузлів даної вітки. Кількість рівнянь в такому випадку зменшується.

Задача 10. Визначити струми у вітках кола, показаного на рис.13.

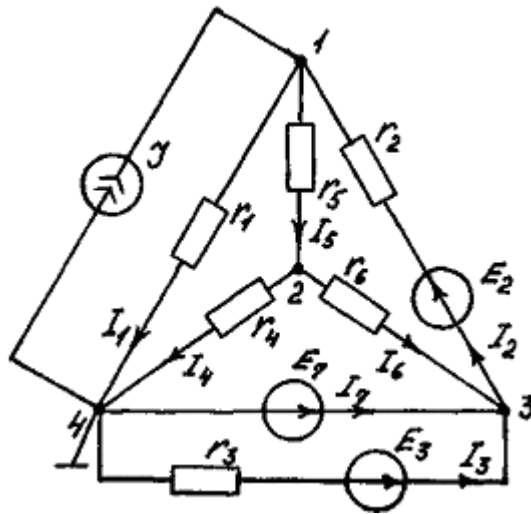

Рис.13

$$J = 10 \text{ A}; E_2 = 90 \text{ В}; E_3 = 5 \text{ В}; E_7 = 12 \text{ В};$$

$$r_1 = 8 \text{ Ом}; r_6 = 4 \text{ Ом}; r_2 = r_3 = r_4 = r_5 = 10 \text{ Ом}.$$

Розв'язання.

1. Визначаємо кількість вузлів у схемі: $n = 4$.
2. Вітка між вузлами 3 і 4, яка містить тільки джерело напруги E_7 , має $r = 0$ і

відповідно $g_7 = \frac{1}{r_7} = \infty$, тому за нульовий потенціал необхідно взяти або φ_4 , або φ_3 . Припустимо, що $\varphi_4 = 0$, тоді $\varphi_3 = E_7$.

φ_3 . Припустимо, що $\varphi_4 = 0$, тоді $\varphi_3 = E_7$.

Залишаються лише два невідомих потенціали φ_1 і φ_2 , для обчислення яких потрібно скласти 2 рівняння.

3. Складаємо розрахункові рівняння:

$$\left. \begin{aligned} g_{11}\varphi_1 - g_{12}\varphi_2 - g_{13}\varphi_3 &= \sum_1 Eg + \sum_1 J; \\ -g_{21}\varphi_1 + g_{22}\varphi_2 - g_{23}\varphi_3 &= \sum_2 Eg + \sum_2 J. \end{aligned} \right\}$$

Після підстановки числових значень r, E, I визначасмо:

$$\left. \begin{aligned} (0,125 + 0,1 + 0,1)\varphi_1 - 0,1\varphi_2 - 0,1 \cdot (12) &= 90 \cdot \frac{1}{10} + 10; \\ - 0,1\varphi_1 + (0,1 + 0,1 + 0,25)\varphi_2 - 0,125 \cdot (12) &= 0. \end{aligned} \right\}$$

$$\left. \begin{aligned} 0,325 \varphi_1 - 0,1\varphi_2 &= 20,2; \\ - 0,1\varphi_1 + 0,45 \varphi_2 &= 3. \end{aligned} \right\}$$

В. 4. Розв'язуючи систему, знаходимо невідомі потенціали $\varphi_1 = 69 \text{ В}; \varphi_2 = 22$

5. Розраховуємо струми:

- за законом Ома:

$$I_1 = \frac{\varphi_1 - \varphi_4}{r_1} = \frac{69}{8} = 8,61 \text{ А};$$

$$I_2 = \frac{\varphi_3 - \varphi_2 + E_2}{r_2} = \frac{12 - 69 + 90}{10} = 3,3 \text{ А};$$

$$I_3 = \frac{\varphi_4 - \varphi_3 + E_3}{r_3} = \frac{-12 + 5}{10} = -0,7 \text{ А};$$

$$I_4 = \frac{\varphi_2 - \varphi_4}{r_4} = \frac{22}{10} = 2,2 \text{ А};$$

$$I_5 = \frac{\varphi_1 - \varphi_2}{r_5} = \frac{69 - 22}{10} = 4,7 \text{ А};$$

$$I_6 = \frac{\varphi_2 - \varphi_3}{r_6} = \frac{22 - 12}{4} = 2,5 \text{ А}.$$

за першим законом Кірхгофа для вузла 3:

$$I_7 = I_2 - I_6 - I_3 - J = 3,3 - 2,5 - (-0,7) = 1,5 \text{ А}.$$

6. Складаємо рівняння балансу потужностей і перевіряємо правильність розрахунків:

$$E_2 I_2 + E_3 I_3 + E_7 I_7 + U_{14} J = \\ = r_1 I_1^2 + r_2 I_2^2 + r_3 I_3^2 + r_4 I_4^2 + r_5 I_5^2 + r_6 I_6^2,$$

де $U_{14} = r_1 I_1 = 8 \cdot 8,61 = 68,8 \text{ В}$.

$$90 \cdot 3,3 + 5 \cdot (-0,7) + 12 \cdot 1,5 + 68,8 \cdot 10 = \\ = 8 \cdot (8,61)^2 + 10 \cdot (3,3)^2 + 10 \cdot (-0,7)^2 + 10 \cdot (2,2)^2 + 10 \cdot (4,7)^2 + 4 \cdot (2,5)^2; \\ 1001,59 \approx 1001,66.$$

Задача 11. У колі на рис.14 відомі:

$$E_1 = 160 \text{ В}; E_2 = 100 \text{ В};$$

$$r_3 = r_4 = 100 \text{ Ом}; r_5 = 150 \text{ Ом}; r_6 = 40 \text{ Ом}.$$

Обчислити струми.

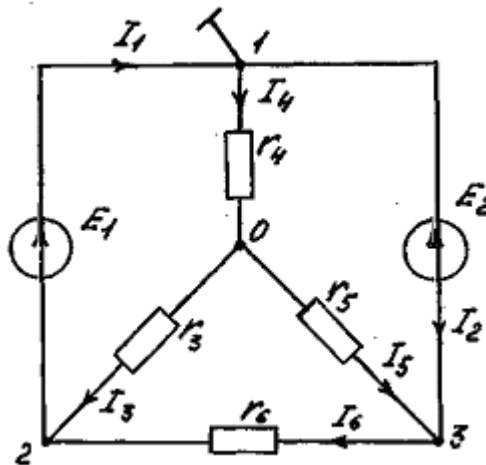

Рис.14

Розв'язання.

Вивчивши схему, визначаємо, що у двох вітках відсутні опори і їх провідності дорівнюють нескінченності. Незважаючи на це, для розрахунку струмів можна скористатися методом вузлових потенціалів, оскільки вищезгадані вітки з'єднані у спільному вузлі 1. Для заданої схеми існують 3 варіанти вибору нульового потенціалу:

1 варіант: припустимо $\varphi_1 = 0$,

$$\text{тоді } \varphi_2 = -E_1 = -160 \text{ В}; \varphi_3 = -100 \text{ В}; \varphi_0 = ?$$

2 варіант: припустимо $\varphi_2 = 0$,

$$\text{тоді } \varphi_1 = E_1 = 160 \text{ В}; \varphi_3 = E_1 - E_2 = 60 \text{ В}; \varphi_0 = ?$$

3 варіант: припустимо $\varphi_3 = 0$,

$$\text{тоді } \varphi_1 = E_2 = 100 \text{ В}; \varphi_2 = E_2 - E_1 = -60 \text{ В}; \varphi_0 = ?$$

Трудомісткість розрахунків за кожним з цих варіантів однакова, оскільки потрібно визначити тільки φ_0 .

1. Вибираємо 1 варіант:

$$\varphi_1 = 0; \varphi_2 = -160 \text{ В}; \varphi_3 = -100 \text{ В}.$$

2. Складаємо рівняння для обчислення φ_0 :

$$g_{00} \varphi_0 - g_{02} \varphi_2 - g_{03} \varphi_3 = 0;$$

$$\left(\frac{1}{r_3} + \frac{1}{r_4} + \frac{1}{r_5} \right) \varphi_0 - \frac{1}{r_3} \varphi_2 - \frac{1}{r_5} \varphi_3 = 0;$$

$$(0,01 + 0,01 + 0,0067) \varphi_0 - 0,01 \cdot (-160) - 0,0067 \cdot (-100) = 0;$$

$$0,0267 \varphi_0 = -2,27.$$

$$\text{звідки } \varphi_0 = -\frac{2,27}{0,0267} = -85 \text{ В}.$$

3. Знаходимо струми у вітках: за законом Ома:

$$I_3 = \frac{\varphi_0 - \varphi_2}{r_3} = \frac{-85 - (-160)}{100} = 0,75 \text{ А};$$

$$I_4 = \frac{\varphi_1 - \varphi_0}{r_4} = \frac{0 - (-85)}{100} = 0,85 \text{ А};$$

$$I_5 = \frac{\varphi_0 - \varphi_3}{r_5} = \frac{-85 - (-100)}{150} = 0,1 \text{ А};$$

$$I_6 = \frac{\varphi_3 - \varphi_2}{r_6} = \frac{-100 + 160}{40} = 1,5 \text{ А};$$

за першим законом Кірхгофа: $I_1 = I_3 + I_6 = 2,25 \text{ А}; I_2 = I_6 - I_5 = 1,4 \text{ А}.$

4. Перевіряємо правильність розрахунків за балансом потужностей:

$$E_1 I_1 - E_2 I_2 = r_3 I_3^2 + r_4 I_4^2 + r_5 I_5^2 + r_6 I_6^2;$$

$$160 \cdot 2,25 - 100 \cdot 1,4 = 100 \cdot (0,75)^2 + 100 \cdot (0,85)^2 + 150 \cdot (0,1)^2 + \\ + 40 \cdot (1,5)^2;$$

$$220 = 220.$$

4. МЕТОД ДВОХ ВУЗЛІВ.

Метод застосовується, якщо коло має тільки два вузли. Кількість віток поміж вузлами може бути довільною.

Переваги: значно полегшує обчислювальну роботу, оскільки немає потреби складати і розв'язувати систему рівнянь.

Порядок розрахунку:

1. Визначити вузлову напругу (вузловою називають напругу між вузлами 1 і 2, причому вважається, що $\varphi_1 > \varphi_2$).

$$U_{12} = \varphi_1 - \varphi_2 = \frac{\sum E g + \sum J}{\sum g}.$$

Слід пам'ятати:

коли обчислюють $\sum E g$ і $\sum J$ зі знаком "+" враховують е.р.с. E і струми J спрямовані до вузла 1; зі знаком "-" - від вузла 1.

3. За законом Ома розрахувати струми у вітках:

$$\text{якщо вітка має е.р.с. } I = \frac{U_{12} + \sum E}{r};$$

$$\text{якщо вітка не має е.р.с. } I = \frac{U_{12}}{r}.$$

Задача 12. Визначити, що покаже вольтметр у колі, зображеному на рис.15.

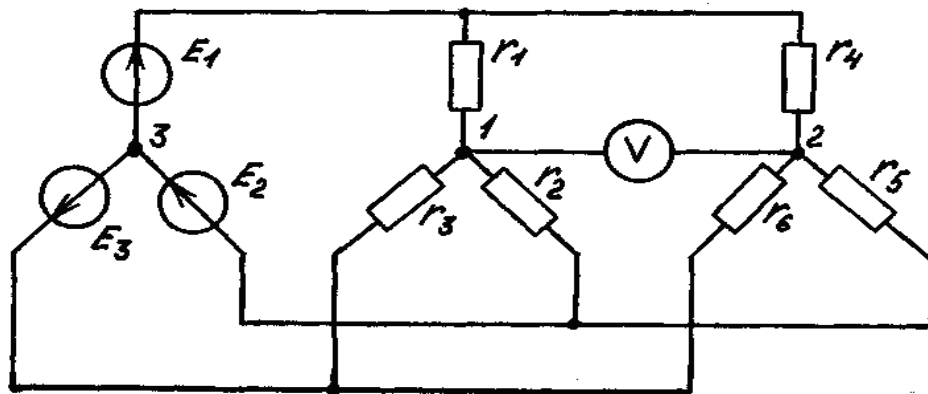

Рис.15

$$E_1 = 20 \text{ В}; E_2 = E_3 = 10 \text{ В}; \\ r_1 = 5 \text{ Ом}; r_2 = r_6 = 10 \text{ Ом}; r_3 = r_4 = 15 \text{ Ом}; r_5 = 5 \text{ Ом}.$$

Розв'язання.

1. Обчислюємо вузлову напругу U_{13} :

$$U_{13} = \frac{\sum E g + \sum J}{\sum g} = \frac{E_1 \frac{1}{r_1} - E_2 \frac{1}{r_2} + E_3 \frac{1}{r_3}}{\frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2} + \frac{1}{r_3}} = \frac{4 - 1 + 0,67}{0,2 + 0,1 + 0,067} = 10 \text{ В.}$$

2. Розраховуємо вузлову напругу U_{23} :

$$U_{23} = \frac{\sum E g + \sum J}{\sum g} = \frac{E_1 \frac{1}{r_4} - E_2 \frac{1}{r_5} + E_3 \frac{1}{r_6}}{\frac{1}{r_4} + \frac{1}{r_5} + \frac{1}{r_6}} = \frac{1,34 - 2 + 1}{0,067 + 0,2 + 0,1} = 0,9 \text{ В.}$$

3. Вольтметр показує напругу між вузлами 1 і 2:

$$U_{12} = U_{13} - U_{23} = 10 - 0,9 = 9,1 \text{ В.}$$

Задача 13. Визначити струми у колі (рис.16) при вимкненому і ввімкненому рубильнику Р.

$$E_1 = E_2 = E_3 = 50 \text{ В;} \\ r_1 = 20 \text{ Ом;} r_2 = 5 \text{ Ом;} r_3 = 10 \text{ Ом;} r_4 = 3 \text{ Ом.}$$

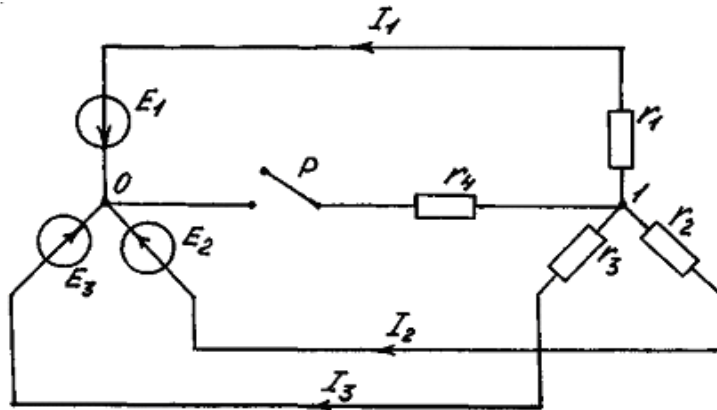

Рис.16

Розв'язання.

Рубильник вимкнено.

1. Визначаємо вузлову напругу U_{10} :

$$U_{10} = \frac{\sum E g + \sum J}{\sum g} = \frac{-E_1 \frac{1}{r_1} - E_2 \frac{1}{r_2} - E_3 \frac{1}{r_3}}{\frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2} + \frac{1}{r_3}} = \frac{-2,5 - 10 - 5}{0,05 + 0,2 + 0,1} = -50 \text{ В.}$$

2. Обчислюємо за законом Ома для активної ділянки кола струми I_1 , I_2 , I_3 , довільно вибираючи їх додатний напрямок:

$$I_1 = \frac{\varphi_1 - \varphi_0 + E_1}{r_1} = \frac{U_{10} + E_1}{r_1} = \frac{-50 + 50}{20} = 0.$$

$$I_2 = \frac{\varphi_1 - \varphi_0 + E_2}{r_2} = \frac{U_{10} + E_2}{r_2} = \frac{-50 + 50}{5} = 0.$$

$$I_3 = \frac{\varphi_1 - \varphi_0 + E_3}{r_3} = \frac{U_{10} + E_3}{r_3} = \frac{-50 + 50}{10} = 0.$$

Рубильник ввімкнено.

Між вузлами з'являється додаткова вітка з опором r_4 .

3. Розраховуємо нову міжвузлову напругу U'_{10} :

$$U'_{10} = \frac{\sum E_g + \sum J}{\sum g} = \frac{-E_1 \frac{1}{r_1} - E_2 \frac{1}{r_2} - E_3 \frac{1}{r_3}}{\frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2} + \frac{1}{r_3} + \frac{1}{r_4}};$$

$$U'_{10} = \frac{-2,5 - 10 - 5}{0,05 + 0,2 + 0,1 + 0,3} = -25,6 \text{ В.}$$

4. Знаходимо нові струми у вітках:

$$I'_1 = \frac{U'_{10} + E_1}{r_1} = \frac{-25,6 + 50}{20} = 1,22 \text{ А,}$$

$$I'_2 = \frac{U'_{10} + E_2}{r_2} = \frac{-25,6 + 50}{5} = 4,88 \text{ А,}$$

$$I'_3 = \frac{U'_{10} + E_3}{r_3} = \frac{-25,6 + 50}{10} = 2,44 \text{ А,}$$

$$I'_4 = \frac{U'_{10}}{r_4} = \frac{-25,6}{3} = -8,53 \text{ А.}$$

5. МЕТОД НАКЛАДАННЯ (СУПЕРПОЗИЦІЇ).

Грунтується на принципі накладання, згідно з яким струм у вітці складного кола вважають одержаним від накладання часткових струмів, що виникають у вітці від незалежної дії кожного джерела окремо.

Відповідно до цього складне коло з кількома джерелами енергії розглядають як сукупність простих кіл, які містять лише одне джерело. Розрахувавши прості кола, визначають за величиною і напрямком часткові струми, спричинені дією кожного джерела окремо. Дійсний струм у будь-якій вітці складного кола від одночасної дії всіх джерел обчислюють шляхом накладання, тобто алгебраїчного складання часткових струмів, що проходять цією віткою.

Переваги: спрощуються розрахунки, оскільки складне коло перетворюється на кілька простих кіл.

Зауваження 1: методом накладання можна користуватися тільки для розрахунку лінійних кіл.

Зауваження 2: метод доцільно застосовувати, якщо у колі не більше двох-трьох джерел енергії.

Порядок розрахунку:

1. Залишити у схемі лише одне джерело енергії, замінивши інші джерела їх внутрішніми опорами (у ідеального джерела напруги $r_0 = 0$ і його необхідно замінити відрізком провідника; у ідеального джерела струму $r_0 = \infty$ і його потрібно вимкнути).

2. Розрахувати часткові струми від дії джерела, що залишилось .

3. Обчислити часткові струми, спричинені дією другого джерела енергії і т.д.

4. Визначити дійсні струми у вітках алгебраїчним складанням часткових. Довільно вибрати додатний напрямок струму у вітці, що розглядається. Частковий струм, напрямок якого збігається з умовно-додатним, слід враховувати зі знаком "+"; напрямок якого не збігається – з "-".

Задача 14. Обчислити струми у колі (рис.17) методом накладання. Джерела вважати ідеалізованими.

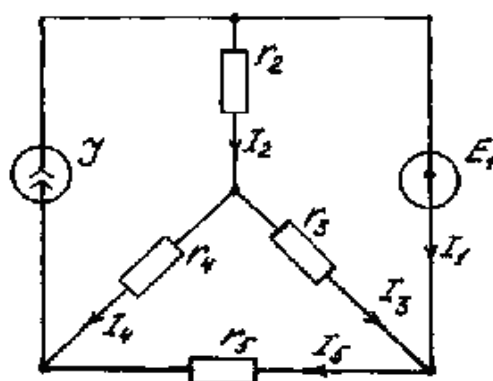

Рис.17

$$E_1 = 150 \text{ В}; \quad J = 7,5 \text{ А};$$

$$r_2 = 30 \text{ Ом}; \quad r_3 = 60 \text{ Ом}; \quad r_4 = 10 \text{ Ом}; \quad r_5 = 20 \text{ Ом}.$$

Розв'язання.

1. У заданому складному колі струми спричинюються двома джерелами - напруги E_1 і струму J . Згідно з методом накладання, схему цього кола розбиваємо на 2 прості підсхеми: в одній діє тільки J , у другій - тільки E_1 (рис.18,а,б). Складаючи підсхеми беремо до уваги, що у ідеалізованого джерела напруги внутрішній опір $r_0 = 0$ і замінюємо його на відрізок провідника; у ідеалізованого джерела струму $r_0 = \infty$ і його вимикаємо.

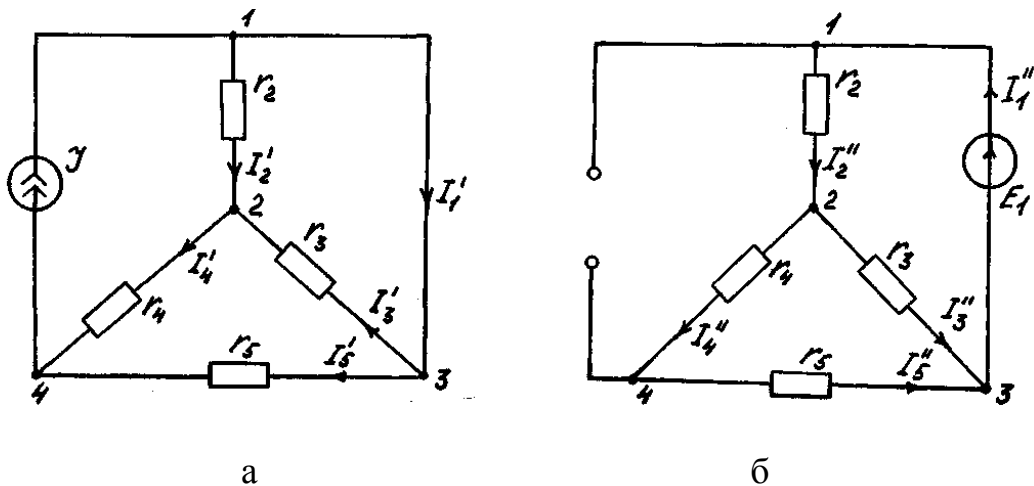

Рис.18

2. Обчислюємо часткові струми від дії J (рис.18,а). Для цього визначаємо еквівалентний опір кола відносно затискачів 1, 4 джерела J , маючи на увазі, що між точками 1 і 3 опір відсутній, і їх можна з'єднати в один вузол (рис.19,а,б).

$$r'_{EK} = \frac{r_2 \cdot r_3}{r_2 + r_3} + r_4 = \frac{30 \cdot 60}{90} + 10 = 30 \text{ Ом.}$$

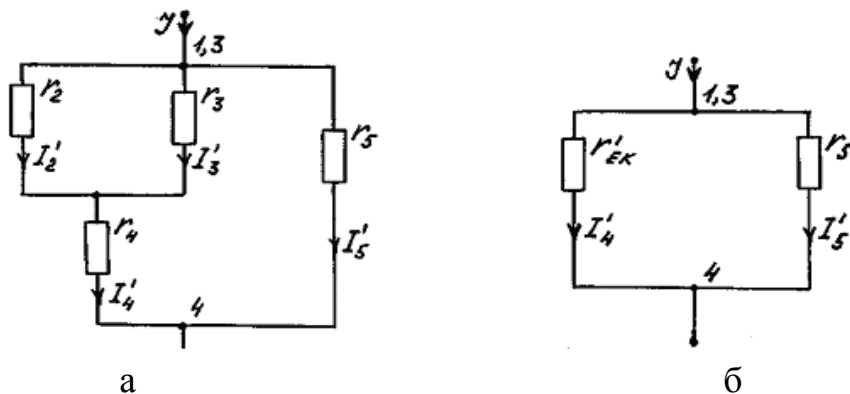

Рис.19

За формулами "чужого опору", користуючись рис.19,а розраховуємо:

$$I'_4 = J \frac{r_5}{r'_{EK} + r_5} = \frac{7,5 \cdot 20}{50} = 3 \text{ А;}$$

$$I'_5 = J \frac{r'_{EK}}{r'_{EK} + r_5} = \frac{7,5 \cdot 30}{50} = 4,5 \text{ A};$$

$$I'_2 = I'_4 \frac{r_3}{r_3 + r_2} = \frac{3 \cdot 60}{90} = 2 \text{ A};$$

$$I'_3 = I'_4 \frac{r_2}{r_2 + r_3} = \frac{3 \cdot 30}{90} = 1 \text{ A}.$$

За першим законом Кірхгофа (див. рис.18,а):

$$I'_1 = J - I'_2 = 7,5 - 2 = 5,5 \text{ A}.$$

Відтак, для першої підсхеми маємо:

$$I'_1 = 5,5 \text{ A}; \quad I'_2 = 2 \text{ A}; \quad I'_3 = 1 \text{ A}; \quad I'_4 = 3 \text{ A}; \quad I'_5 = 4,5 \text{ A}$$

3. Обчислюємо часткові струми від дії E_1 (див. рис.18,б).

Еквівалентний опір кола відносно затискачів 1,3 джерела E_1

$$r''_{EK} = \frac{(r_4 + r_5) \cdot r_3}{r_4 + r_5 + r_3} + r_2 = \frac{30 \cdot 60}{90} + 30 = 50 \text{ Ом};$$

$$I''_1 = I''_2 = \frac{E_1}{r''_{EK}} = \frac{150}{50} = 3 \text{ A}.$$

За формулами "чужого опору":

$$I''_4 = I''_5 = I''_2 \cdot \frac{r_3}{r_3 + r_4 + r_5} = \frac{3 \cdot 60}{90} = 2 \text{ A};$$

$$I''_3 = I''_2 \cdot \frac{r_4 + r_5}{r_3 + r_4 + r_5} = \frac{3 \cdot 30}{90} = 1 \text{ A}.$$

Для другої підсхеми маємо:

$$I''_1 = 3 \text{ A}; \quad I''_2 = 3 \text{ A}; \quad I''_3 = 1 \text{ A}; \quad I''_4 = 2 \text{ A}; \quad I''_5 = 2 \text{ A}.$$

4. Визначаємо дійсні струми від одночасної дії E_1 і J .

Довільно вибираємо додатний напрямок струму в кожній вітці заданого складного кола (див. рис.17) і обчислюємо його як суму часткових струмів з урахуванням їх напрямку через вітку, що розглядається:

$$I_1 = I'_1 - I''_1 = 5,5 - 3 = 2,5 \text{ A};$$

$$I_2 = I'_2 + I''_2 = 2 + 3 = 5 \text{ A};$$

$$I_3 = -I'_3 + I''_3 = -1 + 1 = 0 \text{ A};$$

$$I_4 = I'_4 + I''_4 = 3 + 2 = 5 \text{ A};$$

$$I_5 = I'_5 - I''_5 = 4,5 - 2 = 2,5 \text{ A}.$$

Задача 15. Методом накладання обчислити струми у колі, показаному на рис.20.

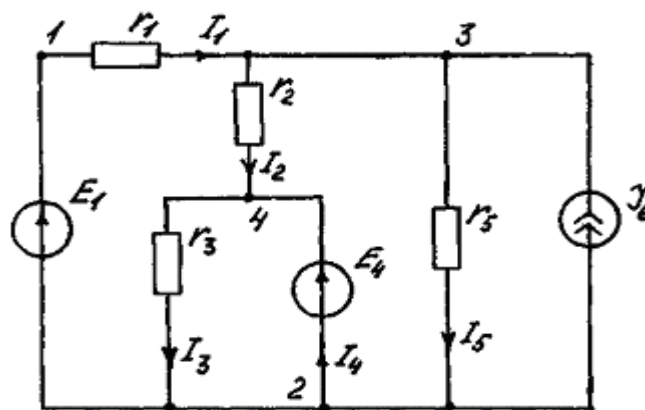

Рис.20

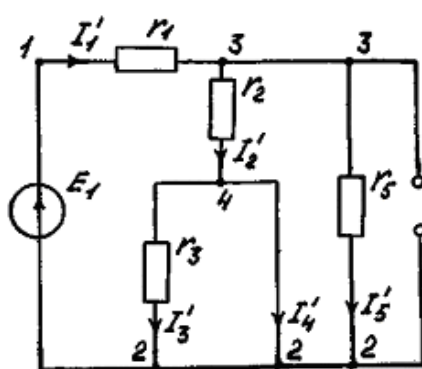
$$E_1 = 120 \text{ В}; E_4 = 45 \text{ В}; J_6 = 6 \text{ А}$$

$$r_1 = 20 \text{ Ом}; r_2 = 30 \text{ Ом}; r_3 = 15 \text{ Ом}; r_4 = 60 \text{ Ом}.$$

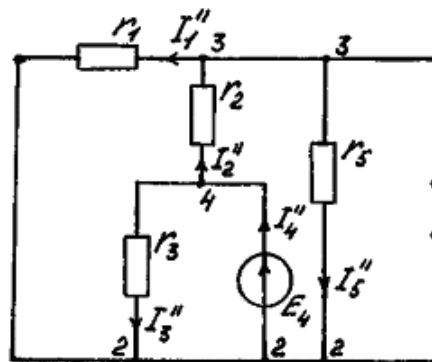
Розв'язання.

1. У колі діють три джерела енергії, тому його можна розглядати як сукупність трьох кіл (рис.21,а,б,в). Оскільки внутрішні опори джерел в умові задачі не задані, вважаємо джерела ідеальними, тобто $r_{01} = r_{04} = 0$, $r_{06} = \infty$.

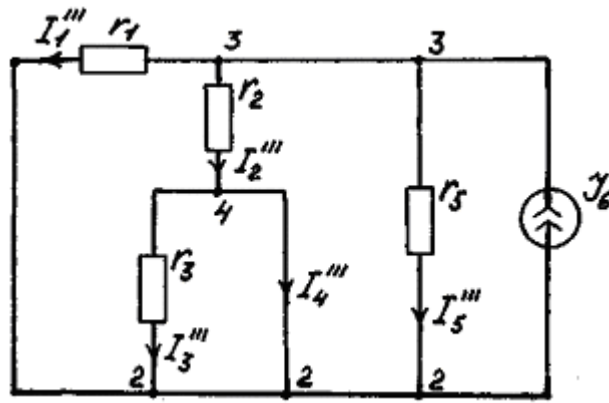
2. Розраховуємо часткові струми від дії E_1 (рис.21,а).

а

б

В

Рис.21

Знаходимо r'_{EK} відносно затискачів 1-2 джерела E_1 , беручи до уваги, що опір r_3 закорочено відрізком провідника.

$$r'_{EK} = \frac{r_2 \cdot r_5}{r_2 + r_5} + r_1 = \frac{30 \cdot 60}{30 + 60} + 20 = 40 \text{ Ом};$$

$$I'_1 = \frac{E_1}{r'_{EK}} = \frac{120}{40} = 3 \text{ А.}$$

За формулами "чужого опору":

$$I'_2 = I'_1 \cdot \frac{r_5}{r_2 + r_5} = 3 \cdot \frac{60}{30 + 60} = 2 \text{ А};$$

$$I'_5 = I'_1 \cdot \frac{r_2}{r_2 + r_5} = 3 \cdot \frac{30}{30 + 60} = 1 \text{ А.}$$

Оскільки опір r_3 закорочено, маємо $I'_3 = 0$, $I'_4 = I'_2 = 2 \text{ А}$.

Відтак, у схемі (рис.21,а):

$$I'_1 = 3 \text{ А}; I'_2 = 2 \text{ А}; I'_3 = 0 \text{ А}; I'_4 = 2 \text{ А}; I'_5 = 1 \text{ А.}$$

3. Обчислюємо часткові струми від дії E_4 (див. рис.21,б). Резистор r_3 ввімкнено безпосередньо до затискачів 4-2 джерела, тому

$$I''_3 = \frac{E_4}{r_3} = \frac{45}{15} = 3 \text{ А.}$$

Знаходимо опір, еквівалентний до опорів r_1, r_2, r_5 :

$$r''_{EK} = \frac{r_1 \cdot r_5}{r_1 + r_5} + r_2 = \frac{20 \cdot 60}{20 + 60} + 30 = 45 \text{ Ом};$$

$$I''_2 = \frac{E_4}{r''_{EK}} = \frac{45}{45} = 1 \text{ А.}$$

За формулами "чужого опору":

$$I''_1 = I''_2 \cdot \frac{r_5}{r_1 + r_5} = 1 \cdot \frac{60}{80} = 0,75 \text{ А};$$

$$I''_5 = I''_2 \cdot \frac{r_1}{r_1 + r_5} = 1 \cdot \frac{20}{80} = 0,25 \text{ А.}$$

За першим законом Кірхгофа:

$$I''_4 = I''_2 + I''_3 = 1 + 3 = 4 \text{ А.}$$

У схемі на рис.21,б маємо:

$$I''_1 = 0,75 \text{ А}; \quad I''_2 = 1 \text{ А}; \quad I''_3 = 3 \text{ А}; \quad I''_4 = 4 \text{ А}; \quad I''_5 = 0,25 \text{ А.}$$

4. Обчислюємо часткові струми від дії J_6 (див. рис.21, в). Оскільки резистор r_3 закорочено відрізком провідника, $I'''_3 = 0$. Резистори r_1, r_2, r_3 з'єднані відносно затискачів 3-2 джерела паралельно:

$$g'''_{EK} = g_1 + g_2 + g_5 = \frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2} + \frac{1}{r_5} = 0,05 + 0,033 + 0,0167 = 0,1 \text{ См};$$

$$r'''_{EK} = \frac{1}{g'''_{EK}} = 10 \text{ Ом.}$$

За законом Ома розраховуємо напругу на затискачах 3-2 джерела:

$$U'''_{32} = J_6 \cdot r'''_{EK} = 6 \cdot 10 = 60 \text{ В};$$

і струми в опорах:

$$I'''_2 = \frac{U'''_{32}}{r_2} = \frac{60}{30} = 2 \text{ А}; \quad I'''_1 = \frac{U'''_{32}}{r_1} = \frac{60}{20} = 3 \text{ А};$$

$$I'''_5 = \frac{U'''_{32}}{r_5} = \frac{60}{60} = 1 \text{ А}; \quad I'''_4 = I'''_2 = 2 \text{ А.}$$

У схемі на рис.41.в маємо:

$$I_1''' = 3 \text{ A}; I_2''' = 2 \text{ A}; I_3''' = 0 \text{ A}; I_4''' = 2 \text{ A}; I_5''' = 1 \text{ A}.$$

5. Вибираємо умовно-додатні напрямки струмі в I_1, I_2, I_3, I_4, I_5 (див. рис.20) і обчислюємо їх з урахуванням напрямків визначених часткових струмів (див. рис.21,а,б, в):

$$I_1 = I_1' - I_1'' - I_1''' = 3 - 0,75 - 3 = -0,75 \text{ A};$$

$$I_2 = I_2' - I_2'' + I_2''' = 2 - 1 + 2 = 3 \text{ A};$$

$$I_3 = I_3' + I_3'' + I_3''' = 0 + 3 + 0 = 3 \text{ A};$$

$$I_4 = -I_4' + I_4'' - I_4''' = -2 + 4 - 2 = 0 \text{ A};$$

$$I_5 = I_5' + I_5'' + I_5''' = 1 + 0,25 + 1 = 2,25 \text{ A}.$$

6. МЕТОД ЕКВІВАЛЕНТНОГО ГЕНЕРАТОРА.

Метод використовується, коли необхідно обчислити струм тільки в одній вітці і базується на теоремі Тевена про еквівалентний генератор або активний двополюсник. Під активним двополюсником розуміють частину кола, що містить джерела енергії і з'єднується з іншими елементами кола двома затискачами (рис.22).

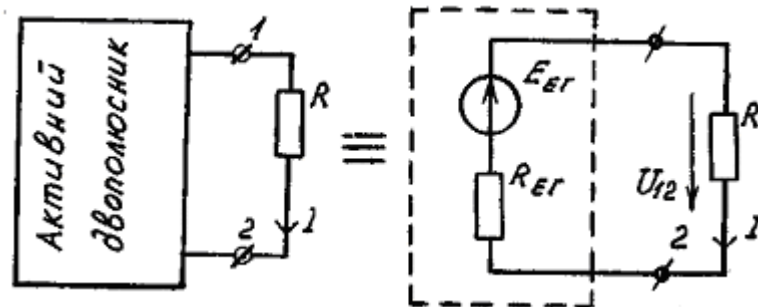

Рис.22

Згідно з теоремою, струм у вітці, що ввімкнена на затискачі 1-2, залишається незмінним, якщо активний двополюсник замінити еквівалентним генератором е.р.с. $E_{ер}$ і його внутрішнім опором $R_{ер}$ (див. рис. 22). Е.р.с. $E_{ер}$ обчислюється як напруга U_{12} на затискачах 1-2 при вимкненій досліджуваній вітці (режим холостого ходу); величина $R_{ер}$ розраховується як еквівалентний опір двополюсника відносно затискачів 1-2 у тому ж режимі холостого ходу.

Після такої заміни складне коло можна зобразити одноконтурною схемою, струм в якій легко визначити за законом Ома.

Порядок розрахунку:

1. Вимкнути із схеми вітку, в якій потрібно обчислити струм, і позначити затискачі будь-якими індексами, наприклад 1 і 2.
2. Визначити напругу U_{12} , користуючись найбільш раціональним у даному випадку методом розрахунку складних кіл.
3. Визначити еквівалентний опір кола $r_{ек1-2}$ між затискачами 1 і 2, замінивши джерела енергії їх внутрішніми опорами (ідеальне джерело напруги замінити відрізком провідника, ідеальне джерело струму вимкнути).
4. Скласти еквівалентну схему (рис.23), в якій $E_{ег} = U_{12}$, $R_{ег} = r_{ек1-2}$.

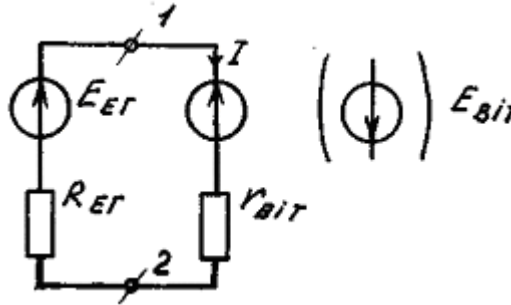

Рис.23

6. Обчислити струм у вітці за законом Ома:

$$I = \frac{E_{EГ} \pm E_{BИГ}}{R_{EГ} + r_{BИГ}}$$

Задача 16. Визначити струм через амперметр у колі, показаному на рис.24.

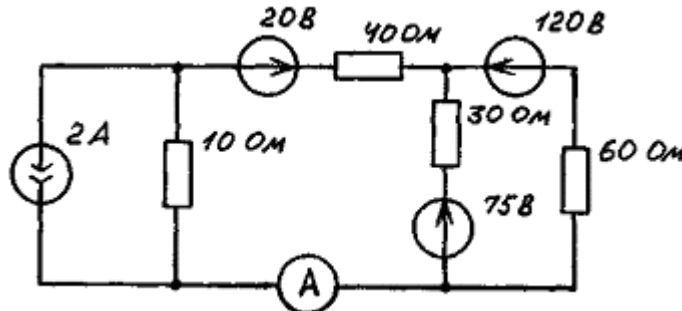

Рис.24

Розв'язання.

1. Вимикаємо вітку з амперметром (рис.25).

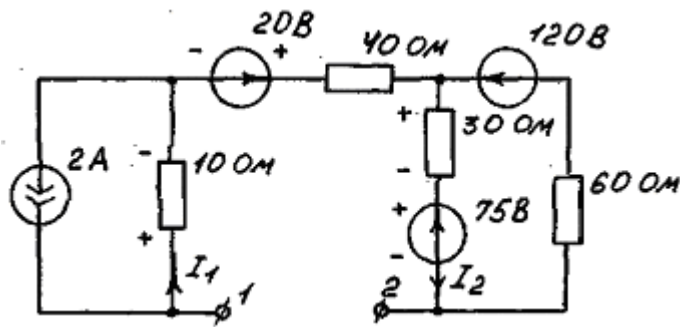

Рис.25

2. Визначаємо напругу U_{12} . Для цього спочатку розраховуємо струми у схемі рис.36, беручи до уваги, що в ній існують тільки два замкнених контури для протікання струмів:

$$I_1 = J = 2 \text{ A};$$

$$I_2 = \frac{120 - 75}{30 + 60} = \frac{45}{90} = 0,5 \text{ A}.$$

Позначивши на схемі полярність е.р.с. джерел і напруг на опорах, обчислюємо

$$U_{12} = 75 + 30 \cdot I_2 - 20 + 10 \cdot I_1 = 75 + 15 - 20 + 20 = 90 \text{ В}.$$

3. Розраховуємо еквівалентний опір $r_{ек1-2}$ схеми між затискачами 1 і 2 (рис.26).

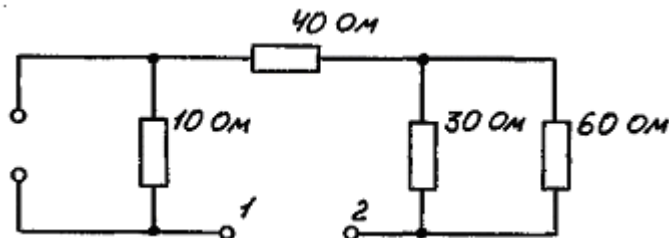

Рис.26

$$r_{ЕК 1-2} = \frac{30 \cdot 60}{30 + 60} + 40 + 10 = 70 \text{ Ом}.$$

4. Складаємо еквівалентну схему (рис.27), в якій $E_{ег} = U_{12} = 90\text{В}$, $R_{ег} = r_{ек1-2} = 70 \text{ Ом}$ і обчислюємо струм через амперметр (вважаємо, що $r_A \approx 0$).

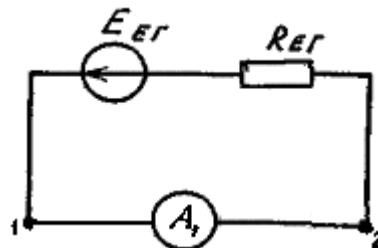

Рис.27

$$I = \frac{E_{EГ}}{R_{EГ} + r_A} = \frac{90}{70} = 1,3 \text{ A.}$$

Задача 17. У колі, зображеному на рис.28, виникло коротке замикання. Визначити струм I .

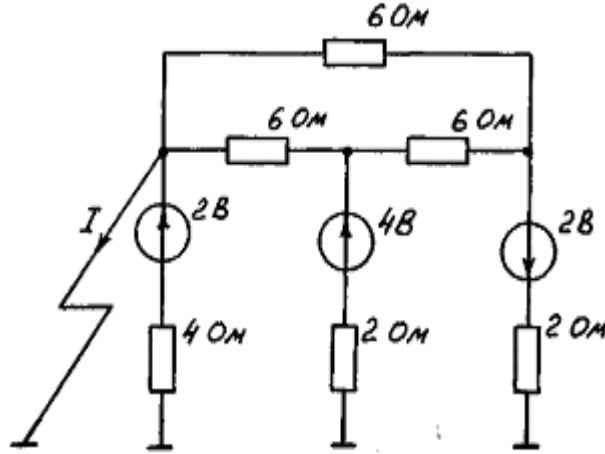

Рис.28

Розв'язання.

1. Вимикаємо вітку, в якій виникло коротке замикання (рис.29).
2. Обчислюємо напругу U_{12} . Спочатку доцільно “трикутник”, утворений опорами 6 Ом перетворити на еквівалентну “зірку” з опорами $r_{ек}$

$$r_{ЕК} = \frac{6 \cdot 6}{6 + 6 + 6} = 2 \text{ Ом.}$$

З'єднавши точки з однаковими потенціалами, маємо схему на рис.30.

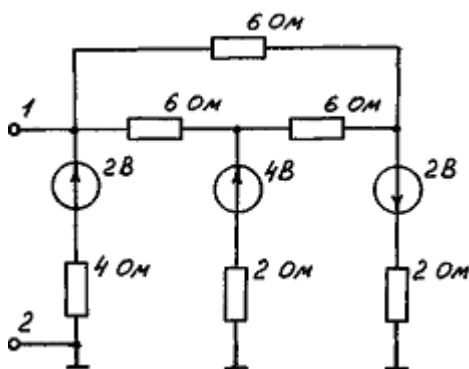

Рис.29

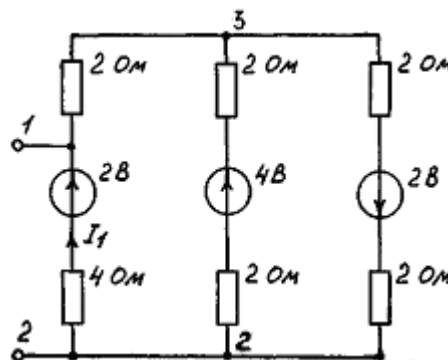

Рис.30

Для визначення напруги U_{12} необхідно спочатку розрахувати струм в опорі 4 Ом. Раціонально це зробити, користуючись методом вузлової напруги. Приймаючи $\varphi_3 = 0$, маємо:

$$U_{23} = \frac{\sum E g + \sum J}{\sum g} = \frac{-2 \cdot \frac{1}{2+4} - 4 \cdot \frac{1}{2+2} + 2 \cdot \frac{1}{2+2}}{\frac{1}{6} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}} = -1,25 \text{ В};$$

$$I_1 = \frac{U_{23} + 2}{4+2} = \frac{-1,25 + 2}{6} = 0,125 \text{ А};$$

$$U_{12} = -4 \cdot I_1 + 2 = -4 \cdot 0,125 + 2 = 1,5 \text{ В}.$$

3. Розрахуємо r_{EK} відносно затискачів 1 і 2 (рис.31).

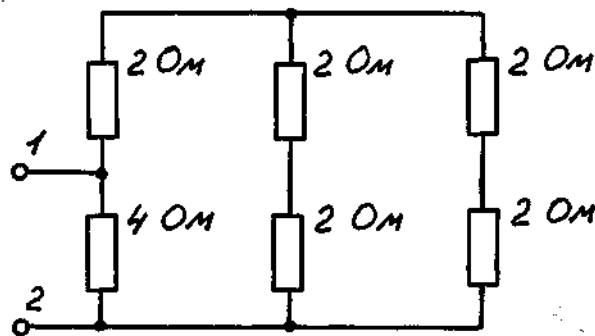

Рис.31

$$r'_{EK} = \frac{(2+2)(2+2)}{2+2+2+2} + 2 = 4 \text{ Ом};$$

$$r_{EK1-2} = \frac{r'_{EK} \cdot 4}{r'_{EK} + 4} = \frac{4 \cdot 4}{4+4} = 2 \text{ Ом}.$$

4. Складаємо еквівалентну схему (рис.32), враховуючи, що

$$E_{EГ} = U_{12} = 1,5 \text{ В}; \quad R_{EГ} = r_{EK1-2} = 2 \text{ Ом}.$$

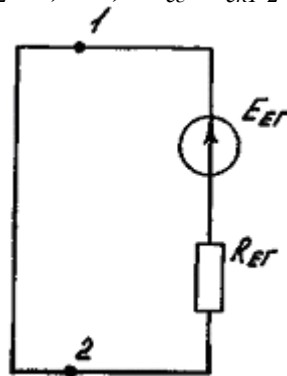

Рис.32

5. Обчислюємо струм короткого замикання:

$$I = \frac{E_{EГ}}{R_{EГ}} = \frac{1,5}{2} = 0,75 \text{ А}.$$

Задача 18. У колі, зображеному на рис.34, визначити струм I_1 .

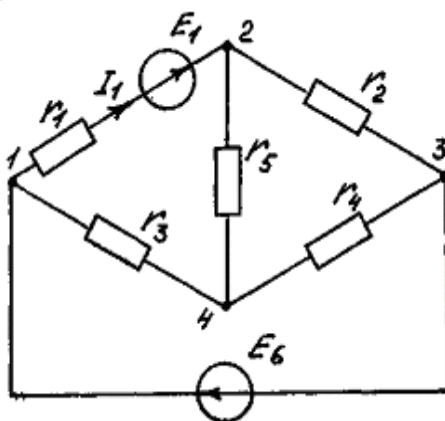

Рис.34

$$E_1 = 240 \text{ В}; \quad E_6 = 600 \text{ В};$$

$$r_1 = 18 \text{ Ом}; \quad r_2 = 120 \text{ Ом}; \quad r_3 = 200 \text{ Ом}; \quad r_4 = 200 \text{ Ом}; \quad r_5 = 80 \text{ Ом}.$$

Розв'язання.

1. Вимикаємо вітку з r_1 - E_1 (рис. 35).

2. Визначаємо U_{12} , спочатку розрахувавши струми через опори r_3 і r_5 .

Знаходимо еквівалентний опір відносно затискачів 1-3 джерела E_6 :

$$r_{EK} = \frac{(r_2 + r_5)r_4}{r_2 + r_5 + r_4} + r_3 = \frac{(120 + 80)200}{120 + 80 + 200} + 200 = 300 \text{ Ом}.$$

За законом Ома:

$$I = \frac{E_6}{r_{EK}} = \frac{600}{300} = 2 \text{ А}.$$

За формулою “чужого опору”

$$I_5 = I \frac{r_4}{r_2 + r_4 + r_5} = 2 \frac{200}{120 + 200 + 80} = 1 \text{ А};$$

$$U_{12} = r_5 I_5 + r_3 I = 80 \cdot 1 + 200 \cdot 2 = 480 \text{ В}.$$

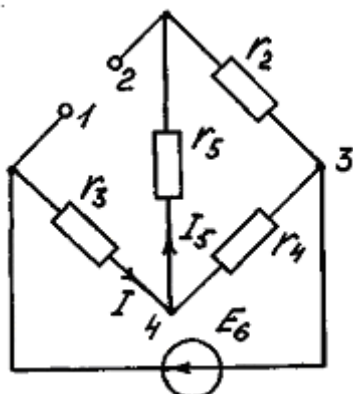

Рис.35

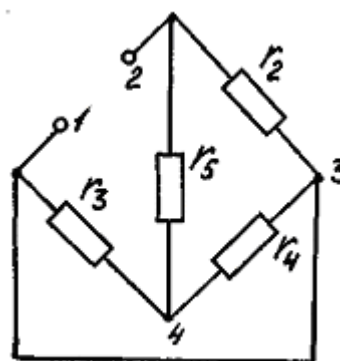

Рис.36

1. Обчислюємо $r_{ек1-2}$ між затискачами 1 і 2 (рис. 36). Опір між точками 1 і 3 відсутній, тому доцільно з'єднати їх в один вузол і накреслити нову схему, як показано на рис.37.

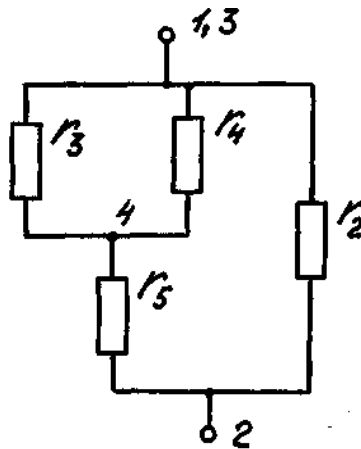

Рис.37

$$r'_{ек} = \frac{r_3 \cdot r_4}{r_3 + r_4} + r_5 = \frac{200 \cdot 200}{200 + 200} + 80 = 180 \text{ Ом.}$$

$$r_{ек1-2} = \frac{r'_{ек} \cdot r_2}{r'_{ек} + r_2} = \frac{180 \cdot 120}{180 + 120} = 72 \text{ Ом.}$$

4. Складаємо еквівалентну схему з урахуванням, що $E_{ер} = 480 \text{ В}$, $R_{ер} = r_{ек1-2} = 72 \text{ Ом}$ і е.р.с. E_1 спрямована від точки 1 до точки 2 (рис.38).

5. За законом Ома знаходимо струм I_1 :

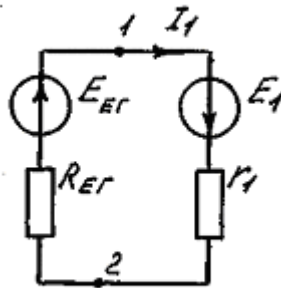

Рис.38

$$I_1 = \frac{E_{e2} + E_1}{R_{e2} + r_1} = \frac{480 + 240}{72 + 18} = 8 \text{ А.}$$

Задача 19. У колі на рис.39 обчислити струм I_1 і визначити, яку е.р.с. потрібно ввімкнути послідовно з е.р.с. E_1 , щоб струм $I_1 = 0$.

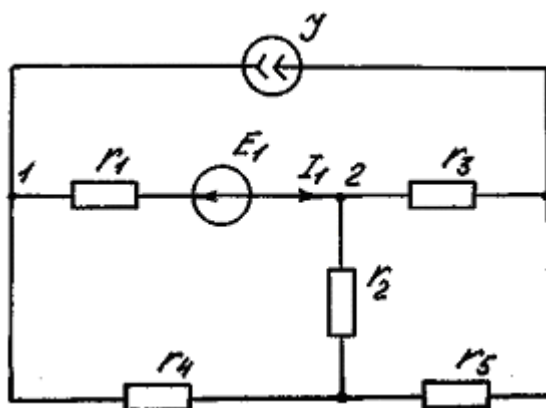

Рис.39

$$J = 2 \text{ A}; E_1 = 6 \text{ В};$$

$$r_1 = r_3 = r_5 = 2 \text{ Ом}; r_2 = 1 \text{ Ом}; r_4 = 3 \text{ Ом}.$$

Розв'язання.

1. Вимикаємо вітку r_1 - E_1 (рис.40).

2. Визначаємо напругу U_{12} , розрахувавши спочатку струм в опорі r_2 за формулою "чужого опору":

$$I_2 = I_3 = J \frac{r_5}{r_2 + r_3 + r_5} = 2 \frac{2}{1 + 2 + 2} = \frac{4}{5} = 0,8 \text{ А};$$

$$U_{12} = r_2 I_2 + r_4 J = 1 \cdot 0,8 + 3 \cdot 2 = 6,8 \text{ В}.$$

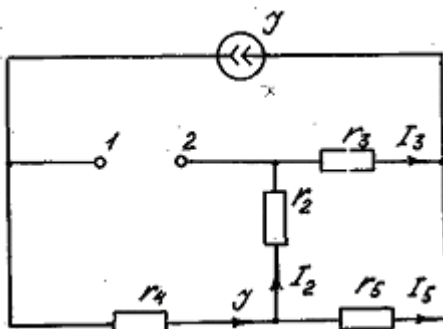

Рис.40

2. Обчислюємо r_{EK1-2} між затискачами 1 і 2 (рис.41).

$$r_{EK1-2} = \frac{(r_5 + r_3)r_2}{r_2 + r_3 + r_5} + r_4 = \frac{3 \cdot 2}{5} + 3 = 3,8 \text{ Ом}.$$

3. Складаємо еквівалентну схему, враховуючи, що $E_{er} = U_{12} = 6,8 \text{ В}$; $R_{er} = r_{ек1-2} = 3,8 \text{ Ом}$, е.р.с. E_1 за умовою задачі напрямлена від точки 2 до точки 1 (рис.42).

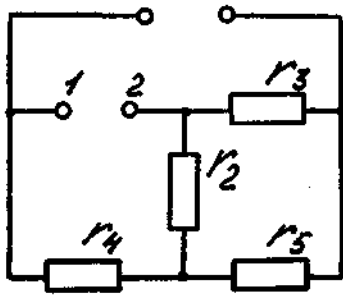

Рис.41

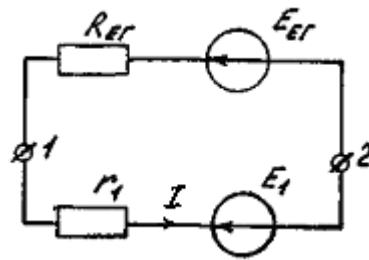

Рис.42

6. Визначаємо струм:

$$I_1 = \frac{E_{EГ} - E_1}{R_{EГ} + r_1} = \frac{6,8 - 6}{3,8 + 2} = 0,14 \text{ A.}$$

7. Струм $I_1 = 0$, якщо послідовно з е.р.с. E_1 ввімкнути джерело е.р.с. $E_x = 6,8 - 6 = 0,8 \text{ В}$, напрямлене від точки 2 до точки 1.

Задача 20. Визначити максимальну потужність, що виділяється у змінному опорі (рис.43).

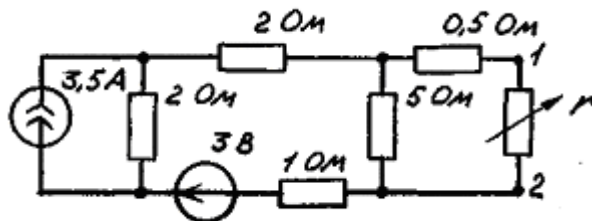

Рис.43

Розв'язання.

1. Згідно з законом Джоуля-Ленца $P = r \cdot I^2$. Визначимо умови, за яких $P = P_{\max}$ використавши для цього схему заміщення кола, складену відповідно до методу еквівалентного генератора (рис.44).

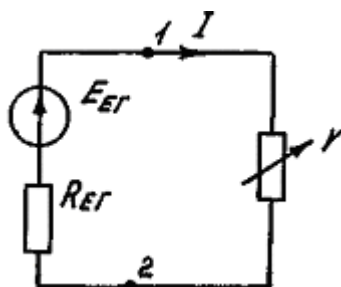

Рис.44

Рівняння балансу потужностей для такої схеми має вигляд:

$$E_{eг} \cdot I = R_{eг} \cdot I^2 + r \cdot I^2$$

звідки випливає, що

$$P = r \cdot I^2 = E_{eг} \cdot I - R_{eг} \cdot I^2$$

З курсу математики відомо, що $P = P_{\max}$, коли $\frac{dP}{dI} = 0$;

$$\frac{dP}{dI} = E_{E\Gamma} - 2R_{E\Gamma}I = 0.$$

звідки $I = \frac{E_{e2}}{2R_{e2}}$.

З іншого боку, згідно з методом еквівалентного генератора

$$I = \frac{E}{R_{e2} + r}$$

Порівнявши два вирази одного струму

$$I = \frac{E_{E\Gamma}}{2R_{E\Gamma}} \quad i \quad I = \frac{E}{R_{E\Gamma} + r}$$

визначаємо, що умовою виділення максимальної потужності в опорі є $r = R_{e\Gamma}$ (такий режим роботи кола називають погодженим).

Повертаємося до формули $P = rI^2$ і, беручи до уваги, що $P = P_{\max}$, коли $r = R_{e\Gamma}$ і

$$I = \frac{E_{e2}}{2R_{e\Gamma}} \text{ маємо:}$$

$$P_{\max} = R_{E\Gamma} \left(\frac{E_{E\Gamma}}{2R_{E\Gamma}} \right)^2 = \frac{E_{E\Gamma}^2}{4R_{E\Gamma}^2}$$

Для обчислення $E_{e\Gamma}$ і $R_{e\Gamma}$ користуємося вищенаведеною методикою.

2. Вимикаємо вітку з опором r (рис.45)

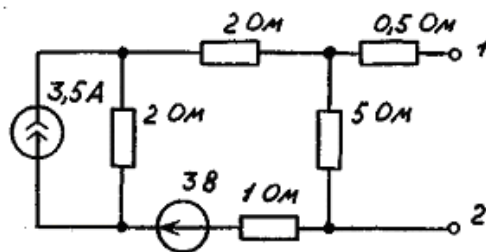

Рис.45

3. Визначаємо U_{12} . Доцільно звести схему до одноконтурної, користуючись перетворенням джерела струму на джерело напруги $E = 3,5 \cdot 2 = 7$ В (рис.46).

За законом Ома обчислюємо струм $I = \frac{7+3}{2+2+5+1} = 1\text{A}$ і напругу:
 $U_{12} = 5 \cdot 1 = 5\text{В}$.

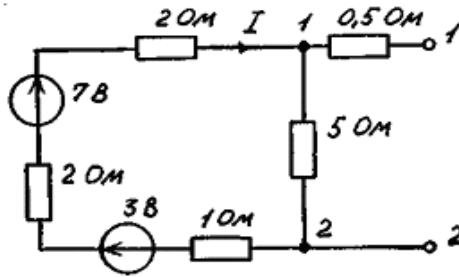

Рис.46

4. Розраховуємо еквівалентний опір відносно затискачів 1-2 (рис.47).

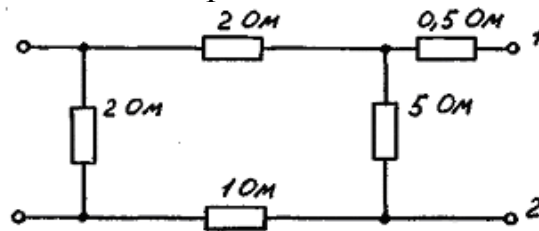

Рис.47

$$r_{EK1-2} = \frac{(2+2+1)5}{2+2+1+5} + 0,5 = 3\text{Ом}.$$

5. Обчислюємо $P_{\max}$, беручи до уваги, що $E_{ер} = U_{12} = 5\text{В}$:

$$R_{EГ} = r_{ек1-2} = 3\text{Ом};$$

$$P_{\max} = \frac{E_{eг}^2}{4R_{eг}} = \frac{25}{4 \cdot 3} = \frac{25}{12} = 2,08\text{Вт}.$$

Рекомендована література

1. Світанько М.В., Верьовкін Л.Л., Кісельов Є.М. Методи розрахунку електронних кіл (постійний струм): Методичні вказівки до практичних занять: Для студ. ЗДІА напряму 6.050801 «Мікро- та наноелектроніка ЗДІА. Запоріжжя : ЗДІА, 2014. 46 с.
2. Гумен М.Б., Гуржій А.М., Співак В.М. та ін. У 2 кн.1: Теорія електронних кіл: підручник для ВНЗ / - К: Вища школа, 2007. -727с, : іл.; 69 прим.
3. Бойко В.І., Гуржій А.М., Жуйков В.Я. Основи схемотехніки електронних систем: підручник. К. : Вища шк., 2004. 527 с
4. Бойко В.І., Зорі А.А. Основи електронних систем: вступ до фаху. Донецьк : ДНТУ, 2002. 207 с.
5. Дудикевич В.Б., Кеньо Г.В., Петрович І.В. Електроніка та мікросхемотехніка. Частина І: Електроніка: навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 204 с.